

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ :

КАТЕДРА ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

6

1970

Слободан Н. Реметић

ФОНЕТСКЕ И МОРФОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ГОВОРА СРБА У КЛАДЊУ И ОКОЛИНИ

Рађено под руководством проф. др
Александра Младеновића

УВОД

У овом раду дат је опис говора српског становништва у Кладњу и његовој непосредној околини. Поред Кладња, радом је обухваћено још седам села. Ковачићи и Кула леже јужно од Кладња, на граници између кладањске и оловске општине. Југоисточно од Кладња налази се село Коњевићи, а на источној страни су Вучинићи. Старић лежи сјевероисточно од Кладња, док су на сјеверозападној страни Врановићи и Младово. Пречник испитане области износи петнаестак километара. Огромну већину становништва у кладњу представљају муслимани (преко 90%), док мањину чине Срби, послеријатни досељеници из околних села. Мијешано становништво срећемо и у Старићу.¹

Грађу за овај рад почео сам да сакупљам још као студент III године. Сваког љета сам по неколико дана вршио теренска испитивања. Приликом сакупљања материјала нијесам имао посебних проблема, а посао ми је олакшавала чињеница да више од половине становништва лично познајем. На сваком кораку nailазио сам на добар пријем и безрезервно излажење у сусрет свим мојим молбама. Познаници су ми радо, често самоиницијативно, проналазили нове информаторе. Информаторе сам тражио и на сеоским зборовима, свадбама и другим свечаностима.

Сви моји информатори старији су од 50 година и углавном представљају најстарије становнике својих села. Млађе информаторе нијесам узимао у обзир, јер на њих више утичу средства јавног информисања (завршена је електрификација села, па је мало домаћинства без радио-пријеника).

Запазио сам да говорници, ако примијете да их неко прислушкује, настоје да свој говор „доћерају и уљефшавају“, што ми је понекад ства-

¹ Мјеста из којих доносим материјал обиљежаваћу даље скраћеницама: Кл — Кладањ, Ков — Ковачићи, Ку — Кула (два сеоцета — Велика Кула и Мала Кула), Коњ — Коњевићи, Вуч — Вучинићи, Ст — Старић, Вр — Врановићи, Мл — Младово.

рало посебне проблеме. Наиме, информатор почиње да употребљава изразе које ријетко чује, а готово се никада њима не користи у свом свакодневном говору. Природно је да такве изразе често погрешно изговори. Приликом разговора са сељацима забиљежио сам, између осталих, и ове примјере: „*извинише сестии*“ (мјесто изолите сјести), „*ишкѝрѝ кѝла*“ (мјесто паркирао кола), „*куѝила сам сѝну зѝмљоѝрѝс*“ (мјесто земљопис). Није искључена могућност да говорник мање познату ријеч у два маха различито изговори.

Имајући све ово у виду, најрадије сам неупадљиво прислушкивао разговор, а забиљежену грађу, према потреби, провјеравао код одабраних информатора. Споменућу неке од њих: Бранка Васиљевића из Куле, Саву Станишића (95) из Вучинића, Микаила Мајсторовића (70) из Старича, Магију Крунића (70) из Ковачића, Јелисију Станишића (70) из Коњевића. Примјери које сам забиљежио у Кладњу углавном потичу од Ђурђе Реметић (87) и Борислава Јовичића (60).

ПОРИЈЕКЛО СТАНОВНИШТВА

Становништво овога краја новијег је поријекла. Кладањски муслимани су дошли из других крајева Османлијског царства, када је ово слабило и губило те области.² Отуда многе муслиманске породице из Кладња и околних села везују своје поријекло за Будим, Ужице³, Ваљево. Појединци знају да су им преци досељеници из београдског пашалука, послѣ српско-турских ратова почетком прошлог вијека.

Поједина муслиманска презимена говоре о скором преласку у ислам. Тако срећемо презиме *Гѝјачић*, вјероватно према женском имену *Гојача*.⁴

Српско становништво представљају досељеници из Херцеговине и Црне Горе. Већина памти своје поријекло, знају одакле су дошли и претка који се први доселио у овај крај. Појединци знају само то да су им „*стари дошли из Ерцеговине*“, „*Црне Горе*“ или „*из неког краја*

² Ђорђе Пејановић, у књизи *Становништво Босне и Херцеговине*, Научна књига, Београд, 1955. каже: „Муслиманске масе (аутохтони исламизирани Срби и Хрвати, затим славенизирани досељеници из бивших турских области у Хрватској Далмацији, Славонији, Србији и Угарској, и најпослије (у мањем броју) досељеници са истока из балканских и оријенталних турских области (углавном чиновници, војници, занатлије, трговци)) заузеле су, око 1865. године, у апсолутној већини, широку област централне, јужне и источне Босне омеђену, углавном, линијом: идући од Добоја, широким појасом са лијевој стране Босне, до изворишта Босне захватајући срезове: маглајски, тешањски, жепачки, зенички, височки, од извора Босне до Коњица, од Коњица, широким појасом с лијевој стране горње Неретве, до извора Неретве, кроз Подриње, до Вишеграда, од Вишеграда, обухватајући Кладњ, Тузлу, Градачац и Грачаницу до Добоја.“ (стр. 22).

³ „*Мѝја фѝмелија је жѝвѝела у Ужѝку, ѝа је ѝрѝѝјерѝна из Срѝбије ѝ Босну*“ — ријечи су једног кладањског муслимана.

⁴ *Мѝјо Алићевић*, шездесетогодишњи становник Кладња, каже: „*Гѝјаѝићѝ (Гојачићѝ) су од Гурѝѝѝа (село код Олова), скѝдро су ѝрѝшли у ѝслам, ѝѝ хѝн(им) је ѝрѝзиме од Гѝјка*“.

ђе никад није сџалаа *шурска нога*“. Српске породице су се досељавале обично појединачно, а разлози селидбе су различити. Бјежали су од крвне освете, или су напуштали родни крај у потрази за бољим животним условима. Већина њих није дошла из постојбине директно у мјеста у којима данас живе, него су долазили преко Гласинца, гдје су се задржавали одређено вријеме, а онда настављали пут у данашњи крај. Поједине породице су се задржале на Гласинцу. Отуда данас имамо исте фамилије на Гласинцу и у овом крају. То су, прије свега, Гђлџбовићи⁵ на Вучинићима, Тамбурићи⁶ у Старицу, Крунићи⁷ у Ковачићима, Зорановићи⁸ у Вучинићима, Коњевићима и Кладњу.

Велики број досељеника промијенио је презиме приликом сеобе из Херцеговине и Црне Горе, узимајући презиме према имену претка који је први напустио старо огњиште. Тако, на примјер, у Ковачићима живе Милетићи, који су „из Црне Горе“ пошли као Боровине, а ново презиме су добили по Милети, првом Боровини који се доселио у ово село. Други су очували презимена под којим су се селили из постојбине. Др Р. Јеремић наводи неколико таквих досељеничких фамилија. То су: Бџрићи⁹ (Врановићи), Мјловићи¹⁰ (Старич), Пџлџмиши¹¹ (истомимено село код Кладња), Рџметићи¹² (Ковачићи, Кладањ и околина Тузле).

Српско становништво Кладња и јужно одатле називају Ерама, јер је некада владало мишљење да је тај крај спадао у Херцеговину. Обичај је у овом крају да се удовци и сада често жене Херцеговками.

Поставља се питање шта је са старим становништвом? Старији муслимани причају о „*харању куге џо Босни*“, која није поштедјела ни овај крај. Познате су им и побуне непослушних ага и бегова, као и свирепе репресалије државних власти; све је то погађало недужно становништво које се смањивало и уступало мјесто досељеницима.

Корисно би било испитати топониме овога краја, јер називи појединих мјеста подсјећају на становништво из доба прије турских освајања. То су, између осталих, имена муслиманских села: *Милџнковићи*, *Гђјџковићи*, *Гђјсалићи*, *Брајџџљевићи*, а према Олову налази се муслиманско село *Пџйровићи*. У муслиманском селу Паучу постоји стећак са натписом „*А СЕ ЛЕЖИ САВА ЈОВАНОВИЋ*“.

Са друге стране, појединим мјестима имена су дали досељеници према топонима бивше постојбине. Планина *Кђњух* је, највјероватније, добила име према *Коњухе* (име за село и брдо у Васојевићима)¹³, дио

⁵ Миленко Филиповић, *Гласинац*, Српски етнолошки зборник, Београд (Српска академија наука), 1950, 383 (скр. Филиповић, *Гласинац*).

⁶ Филиповић, *Гласинац*, 389.

⁷ Ихто, 393.

⁸ Исто, 415.

⁹ Ристо Јеремић, *О џореклу сџановништва шузланске обласџи*, Гласник Географског друштва, Београд, 1922, свеска 7. и 8. 152. (скр. Јеремић, Тузл.)

¹⁰ Јеремић, *Тузл*, 152.

¹¹ Исто, 152.

¹² Исто, 152.

¹³ Исто, 144.

периферије Кладња — *Вишјаљ*, према *Вишјаљев До* и *Вишјаљеви Долови* код Требиња, или *Вишјаљина* у Конавлима.¹⁴

РАЗЛИКЕ У ВЈЕРИ И РАЗЛИКЕ У ГОВОРУ

Евидентна је разлика у говору Срба и муслимана Кладња и његове околине. Ни говор муслимана није јединствен. Већина муслимана чувају сугласник *x*, не разликује *ч* и *ћ*, односно *и* и *ђ*, чувају мјестимично стари акценат (*водѣ, женѣ, обашјаљен, зафрѣјѣ*), имају знатан проценат екавизама (*сѣно, млѣко, врѣме, дѣшѣлина, дѣше, нѣсам, смѣшно*), чувају групу *сугл + рје*, ново и јекавско јотовање углавном није спроведено у њиховом говору. Осим тога, у говору муслимана може се чути група *ић* у примјерима као што су: *ићѣне, зѣићѣр, ђгњѣићѣ*. Због наведених разлика потребно је говор муслимана посебно испитати.

О говору ове области мало је писано. Професор Павле Ивић овај крај третира као подручје источнохерцеговачког дијалекта.¹⁵

Иван Брабец у свом испитивању говора тузланске области обухвата муслиманско село Гојсалиће код Кладња и сам Кладањ.¹⁶ Његови примјери регистровани у Кладњу потичу од информатора муслиманске припадности.

Одређујући источну границу ијекавскошћакавског (источнобосанског) дијалекта, Далибор Брозовић каже: „Гојсалићи југоисточно од Кладња још су релативно врло изразити представници ијешћ. дијалекта. На одсјеку од Сарајева до међа тузл. области на Криваји граница ијешћ. дијалекта ишла би од западних обронака Романије према Кладњу (управо Гојсалићима), с тиме да котлина код Олова (на Криваји) остаје цијела у ијешћ. дијалекту“.¹⁷

Прије свега, Гојсалићи се не налазе „југоисточно од Кладња“, него сјевероисточно од споменуте вароши. Осим тога, не спомињу се сусједна српска села ни њихов говор.

ФОНЕТИКА

1. Вокали

Овај говор зна за само пет вокалских фонема, као и, иначе, говор источне Херцеговине (уп. Пецо, Херц., 32).

1. Вокал *a*

¹⁴ Исто, 144.

¹⁵ Д-р Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шипокавско наречје*. — Нови Сад, Матица српска, 1956, 130—131.

¹⁶ Иван Брабец, *Главније фонетске особине говора у тузланском крају*, Питања књижевности и језика, Сарајево, 1957/58, књига IV и V, свеска Б, 46 (скр. Брабец, ТО).

¹⁷ Далибор Брозовић, *О проблему ијекавскошћакавског (источнобосанског) дијалекта — Хрватски дијалектолошки зборник*, Загреб, 1966, књига 2, 169 (скр. Броз, Ијешћ.).

Мјесто вокала *a* срећемо *e* у именици *јѐмац* (Ков, Вуч, Мл), али зато у глаголским облицима имамо *-а-*: *јѐмчим* (Коњ, Ков, Мл, Вр), *јѐмчијо* (Ку, Ст, Кл), *кѝ ми тѝ јѐмчѝ* (Ков.)

Срби Кладња и околине знају само за облике са *ра* у коријенима: *расѝ* и *враб*: *врабац* (Коњ, Ку, Ст), *враѝца* (Ков, Кл, Мл, Ст), *расѝе* ли ти *сиѝ* (Ст), *оѝлијеви лук да ѝти не зарасѝе* (Ков) *нарасла* (Вуч, Ков), *ѝорасло* (Коњ, Вуч, Ков), високог *расѝа* (Ст) жив бијо и велики *ѝдрасѝѝ* (свакодневна узречица), бојим се да ми не *ѝерасѝу* курузи (Вр), ниси *дорасла* (Ков).

Исто тако, увијек имамо *-ра-* у лексеми *крѝсиѝ* : ко воли слагати — воли и *ѝкрасѝи* (Ков), *није лако крѝсиѝ* (Ку).¹⁸

Паралелно егзистирају облици: *јѝзовац* (Ку, Ст, Ков), код Амзића су ти *Јѝзовци* (Ков), појели ми *јѝзовци* кукурузе (Ков), *јѝзовца* (Вр) и *јѝзавац* (Ков, Ст, Кл), *јѝзавчија* рупа (Коњ).

Овај говор зна за облике: *дѝсиѝ* (Коњ, Ков, Ст), *ваљди* (Ку, Мл, Вуч), мада су чешћи облици: *дѝсиѝа* (Ков, Кл, Мл, Ку), *ваљда* (Ку, Вуч).¹⁹

Приједлог *су* (со) мјесто са-с долази испред замјеница и бројева који почињу сугласником: *сѝ-чим* си то *дѝсиѝ* из-Новог Сада? (Ков), орали смо *сѝ-ѝѝѝ* пари волова (Вр), врли смо *сѝ-ѝѝѝ*еро коња (Кл). Фреквентнији су примјери са приједлогом са: *сѝ-чим* је ово зготовљено? (Ков), *сѝ-ѝѝѝ* људи (Ку), *сѝ-ким* (Вр, Ков, Коњ), *сѝ-чим* људима ћеш доћи? (Коњ), *са својѝ* дваес година (Мл), *сѝ-њима* (Мл, Ку), *ѝи-њима* (Ст, Ков), *с наѝа* је и он дошо (Ков), *с ѝѝѝ* ниси никуд присто (Кл).²⁰

2. вокал о

У овом говору чују се само облици: *грѝб* и *грѝбље*, а никада: *грѝб* и *грѝбље*. Брозовић констатује да се „на цијелом ијешћ. подручју (иако не у сваком селу)“ чују облици: *грѝб* и *грѝбље* (Броз, јек, 134). Међутим, исте облике региструје Пецо у говору источне Херцеговине, гдје се облици *грѝб* и *грѝб* појављују напореда (Пецо, Херѝ, 37).

У презентским облицима глагола моћи честа је супституција вокала о вокалом е *не мере* ти данас доћи (Вр), *не меремо* (Вуч, Ков, Ст), *не мереш* на крај изићи (Вуч), поред: *мѝре л* Јово? (Ков), *не море* он сам (Кл), *мѝремо* (Ку, Ст, Вуч), *мѝжемо*, *мѝже* (Ков), *мѝжѝе* (Ку).

Код збирних бројева и бројних именица чешћи су облици са *еро*:

Код збирних бројева и бројних именица чешћи су облици са *еро*: *ѝѝѝѝѝ*еро озимчади (Вр), *сѝдѝѝѝ*еро ћеце он има (Коњ), *ѝѝѝѝѝ*еро *јѝњаѝѝ* (Вуч), *дѝвѝнѝѝѝѝѝ*еро (Ков, Коњ, Ку, Ст), *сѝдѝмнѝѝѝѝѝ*еро (Вуч), *чѝѝѝѝѝѝѝ*еро (Вр, Кл), *ѝѝѝѝѝѝѝ*еро (Ку, Ст), поред: *ѝѝѝѝѝѝѝ*еро (Ков, Мл), *чѝѝѝѝѝѝѝ*еро, *осмѝѝѝѝѝ*еро (Ков.), *ѝѝѝѝѝѝѝ*еро (Ков, Коњ).²¹

¹⁸ Ни у говору кладњанских муслимана нијесам чуо *ре* у коријену ових ријечи (исп. муслиманско презиме *Врабац*).

¹⁹ Оба примјера налази Пецо у говору источне Херцеговине — Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине, Српски дијалектолошки зборник*, Београд, 1964, књига XIV, 35 (скр. Пецо, Херѝ.)

²⁰ Тако је и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херѝ., 36).

²¹ Исту ситуацију налазимо и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херѝ., 37—38). У говору тузланске области „*говорио увијек*“ *-еро* и *-ѝѝѝѝѝ* (Брабец, ТО, 64).

Именица *јоргован* („турс. *ergivan*“ перс. *ergewin*) гласи и *јергдвѧн* (Ков, Кл, Вр), поред: *јоргдвѧн* (Кл, Ков), и *јардвѧн* (Мл, Ст).

Супституцију вокала *о* вокалом *у* имамо у страним ријечима: ово је *кумѧнија* (Ков), возе у *кумѧнију* (Вуч), *кѧфер* (Ст, Ков, Вр), *кѧвер* (Вр, Мл).

3. Вокал *е*

Ријеч *инжењер* обично гласи *инжѧнѧр* (Ков, Ку, Кл, Вр), поред: *инѧлѧр* (Ст, Мл), *инђилѧр* (Ст), *инжѧлѧр* (Коњ). Именица *геомѧтар* гласи *гѧјомѧтар* (Кл, Вуч, Ков), док је мјесто *ѧиѧла* увијек *ѧиѧла* (Ков, Ку, Вр).

Код приједлога *ѧрема* имамо колебање: шта је он *ѧрема ѧѧѧи* (Кл), *ѧрема* свецу и тропар (Вуч), поред: стоји *ѧѧрам* тебе (Коњ), није ништа он *ѧѧрам* ње (Ку), тражи цуру *наѧѧрам* себе (Вр). Ово колебање познаје и говор источне Херцеговине (уп. Пецо, Херц., 39).

4. Вокал *и*

Супституцију вокала *и* вокалом *е* срећемо у страниј ријечи *ѧирилица*: прие се више учила *ѧѧрилица* (Ков), зна он и *ѧѧрилицу* (Коњ). У именици *ѧѧмелија* (Ков, Кл), имамо, такође *е*, мјесто *и*, јер је ријеч узета из талијанског језика (исп. тал. *fameglia*).

Рефлекс *ѧѧарог* вокала *ѧ*

5. Дуго *ѧ* обично даје двосложни рефлекс. Ако је под узлазном интонацијом, рефлекси су *ијѧ* и *ијѧ*. На примјер: *сијѧна* (Ков, Ку, Мл, Вр, Вуч), *мијѧна* (Ст, Кл, Вуч, Ков), *дијѧте* (Ку, Ст, Вр), *гријѧшили* (Коњ, Вуч), *смијѧшно* (Мл, Ст, Кл), *вијѧћаѧи* (Ку, Ков), *вијѧће* (Ку, Ков, Коњ), *ријѧшили* (Вуч, Кл), *Бријѧѧиѧница* (Ков, Коњ, Ку), *Ам Пијѧсак* (Ков, Ку, Вуч), *сријѧда* (Ст., Ков, Мл), *ѧријѧсно* (Ку, Коњ), *лијѧска* (Мл, Коњ, Вр, Ков), *вијѧнаѧ* (Кл, Вр, Ст), *свијѧлѧ* се нешто (Кл), *звијѧзда* (Мл, Коњ, Вр, Ков), *жлијѧзда* (Ст., Вр, Вуч), *ждријѧѧаѧ* (Мл, Коњ, Вр, Ку), *вријѧдан* (Ст., Мл), *вријѧдни* (Ку), *бијѧда* (Ст, Ков), *сијѧло* (Вуч, Коњ, Ку, Ков), *бијѧло* теле (Вр), *бијѧлѧ* се ко снијег (Ков), *зайлијѧнѧѧи* (Кл, Ст), *лијѧѧиѧи* (Кл, Коњ, Мл, Ст), *лијѧѧиѧи* (Ст, Коњ, Вуч), *лијѧгала* (Мл)²² — за *ѧијѧну* (Ков), *лијѧѧу* жену (Кл), *жлијѧзда* (Ст), *смијѧшно* (Вуч, Ков), *вијѧнаѧ* (Ков, Ку), *ѧријѧсно* (Ку), *зайлијѧнѧѧи* (Кл, Ков), *бијѧѧа*, *сријѧда* (Ку, Ст). У говору источне Херцеговине рефлекс *-ијѧ-* чешће се чује (Пецо, Херц., 50—51).

6. Када се дуго *ѧ* нашло под акцентом силазне интонације дало је рефлекс *ѧје*: *ѧријѧѧ* (Вуч, Коњ, Ков, Ст), *мијѧѧа* се (Ков), *ѧијѧѧо* (Мл, Ку, Ков), *ријѧѧко* (Вуч, Мл, Ков), *ждријѧѧе* (Мл, Ков, Ку), *вријѧѧ раж* (Ку), *ѧвијѧѧе* (Ков, Кл, Ст), *свијѧѧ* (Мл, Ков, Вр, Вуч), *Сријѧѧ*

²² У рефлексу дугог *ѧ* у говору тузланске области *е* је дуго. „Не може се ѧријѧѧиѧи да би вјерска ѧријѧдноѧи ѧијѧѧала на изговор овога гласа“ (Брабец, ТО, 48).

12. У говору Срба Кладња и околине забиљежио сам и ове икавизме: *сикирица* (Ков, Кл), *сикира* (Ков, Вуч), поред — *сѣкира* (Ку, Вр), *биџ(и) дѣлѣ дѣјете* (Ков), поред: *ѡдбјеже* (Ку, Ст), *бјежѣ* (Вр, Ков), *нѣди* (Ков, Мл, Ст), поред — *нѣђе, ниђе* (Ков, Вр, Вуч), *вѡди, ѡнди, ѡвди, нѡди* (Ков, Ку, Ст, Вуч). И Брабец региструје ове и сличне икавизме у говору тузланског краја (Брабец, ТО, 50—54).

13. Што се тиче секундарног *ѡ*, његови рефлекси познати су у сљедећим примјерима: *вѡдијер* (посуда у којој косци носе воду и прибор за оштрење косе — Ков, Ку, Вр, Вуч), *кумѣијер* (Вуч, Ков, Коњ), *нѣмѣ ѡвѣ гѡдинѣ ни кумѣијерѡ* (Мл), поред — *кѡмѣијр* (Мл, Вр). У говору источне Херцеговине Пецо региструје примјере: *крѡмѣијер, вѡдијер, кѡсијер, ѡсѣијер* и сл. (Пецо, Херц, 60), а у говору тузланске области Брабец налази мноштво примјера са рефлексом секундарног *ѡ*: *сјеромак, мѣјеран, дијерала, вијер, мјерноѡа, сѣјерине, бусијен, умјере, изабјерајѣ, ѡдбјерак . . .* (Брабец, ТО, 53). Истина, Брабец констатује „Ова појава карактеристична је за говор мусл. и кат. становништва, код правослтнога, код православнога сусреће се ријеђе, источно од Тузле говово никако, док је на Озрену и Требави уобичајена и код њега“ (Брабец, ТО, 53).²⁷

Сажимање вокала

14. *ао > ѡ*: У радном глаголском придјеву: *ѡишиѡ* (Ков, Кл, Ст), *ѡишѡ* (Ст, Мл, Коњ), *ѡѡишѡ* (Ков, Коњ), *нашѡ* (Ст, Ков, Кл), *сиѣишиѡ* (Вуч, Коњ), *сиѣишѡ* (Вуч, —), *ѡриѡ* (Ков, Ст), *јеглѣниѡ* (Вуч, Ков), *чиѣишѡ* (Ку, Вр), *ѡисѡ* (Вр, Ст, Ку), *ѡкрѡ* (Вр, Мл), *зѡсиѡ* (Ков, Мл, Вр), *ѡриѡсиѡ* (Ков), *ѡсиѡ* (Ку), *зѡклѡ* (Коњ, Ку), *ѡриклѡ* (Вуч, Ков), *ѡрѡѡ* (Мл), *ѡрѣсѡ* (Кл), *ѡѡрѣсѡ* (Ку, Ст), *заварѡвѡ* крѣч (Вр), *ѡрејроѡѡ* (Ку, Коњ), *набавѡвѡ, кѡвѡ* (Ст, Ков), *кѡѡ* (Вуч, Вр), *ѡскоѡ* (Кл, Ков), *ѡрѡѡмѡгѡ* (Ков, Ку, Коњ), *зараѡѡвѡ* (Ков, Мл), *ѡокрѡвѡ* (л, Ст, Коњ), *ѡрѡвѡ* (Коњ), *ѡѡишѡ, ѡѡишѡ, биѡкѡ* (Ков), *ѡрѡкѡ, крѡѡ* (Вуч, Ст, Коњ), *шѡѣгѡ* (Вуч), *сѡсиѡ* се сѡ сѡном (Ков).²⁸

Ако је *а* у групи *-ао* акцентовано, обично се не врши сажимање: *сиѡѡ* (Коњ, Ков, Вр), *знѡ* (Коњ, Вуч), *ѡрѡѡ, брѡѡ* (Ков, Ку), *ѡкѡѡ ѡѡлим* (Кл), *зѡѡ* (Вуч, Кл, Вр), *ѡѡ* (Ку, Коњ).²⁹

Обично се чује *сѡѡне*, али сам забиљежио *сѡниѡе* (мале дјечије саонице за санкање). Облик *каѡ* досљедно се говори *-ко ко ниѡко ѡегов* (Ков), *ко* и свѡки други *пѡс* (Ку).

15. *еа > ѡ*:

²⁷ У говору кладањских муслимана регистровао сам сљедеће примјере: *сјерѡѡа, сјерѡмаѡ, сјерѡмаѡан, бѡѡди мјеран, ѡјерали га, изабјери, изабјерала га, шѡ извјерѡ* вода.

²⁸ Појава је позната и другим говорима: Пецо, Херц., 41; Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дрибњака*, Јужнословенски филолог, Београд, 1938—1939, књига XVII, 20 (скр, Вуковић, П-Др.); Броз, Ијешњ., 134.

²⁹ Тако је и у другим говорима: Пецо, Херц., 42; Вуковић, П-Др., 20.

22. тје > ђе: *ѡђерај* ѡг вамо (Вуч), *дђерај* (Коњ, Ков), *ѡриђерај*, *ддђерај* (Ст, Мл), *нађерај* (Ков), *шђерај* (Мл, Ков), *налеђело* (Вр, Кл, Ку), *одлеђело* (Вр, Коњ), *ѡролеђе* тица (Ков), *шђела*, *шђело* (Ку, Коњ, Мл), *врђеиш* (Мл, Ст, Коњ), што се ово мало *узврђело* (Ков). (Уп. Пецо, Херц., 61—62; Вуковић, II — Др., 44; Вушовић, Херц., 15).

У овом говору не јотује се група *сиј* у *Сијѡјан* (Вр, Ков), *Сијѡјѡ* (Ков), *сијѡница* (Мл, Ков, Ст, Вуч).

23. сје > се: *сѡди* (Ков, Вр), *сѡдѡј* већ једном (Мл), *сѡра*, *сѡрница* (Ку, Ков), *сѡме*, *сѡмена* (Коњ, Вуч, Ков), *сѡдѡлка*, *сѡдница* (—л, Ст, Вуч), *ѡрисѡло* му дабогдѡ (Ку), *сѡд*, *ѡсело* се (Ков), *сѡвѡр*, *засѡвѡрило* (Коњ), *сѡкѡ*, *ѡсѡкѡ* се Млађен (Ков), *ѡресѡкошѡ* ме крсту (Ку), *сѡнка*, *ѡресѡнуло* (Ков, Коњ, Вуч), *дѡсѡишијѡ* се свом јѡду (Коњ),³² поред (рјеђе) и: *сјѡди* (Ст, Вр), *засјѡда*, *сјѡкѡ* дрва (Кл, Мл), рече ми *ѡресјѡдник* (Ков), *сјѡвѡр* (Вр, Мл).

24. зје > ѓе: *ѡзѡлица* (Ков, Ку, Кл), *ѡзѡла* (Вр, Ст, Коњ), *ѡзѡли* (Вуч, Ков, Коњ), мѡре млѡго *ѡзѡс* (Ков).³³

25. сје > ђе: *ђѡйка* (Ков, Вр, Вуч), *ђѡјаницѡ* (Вр, Коњ, Вуч), удри га *ђѡјаницѡм* (Мл), *ђѡјало* (Ков, Ку, Коњ, Вуч), ено чекиђа на *ђѡјалу* (Коњ), ала је ово дрво *ђѡјко*³⁴ (Ку), поред: *ѡјѡйка* (Ст), *ѡјѡјаницѡ* (Ков, Вр).

26. лје > ље: *љѡјѡиѡ* (Кл, Вр, Ков, Мл), *љѡјѡиѡѡ* (Ст, Коњ, Вуч), *љѡвиш* је от свѡкѡ пурѡ (Ков), *ѡрѡлеђе* (Ст, Мл, Вр), *ѡрѡлеиѡс* (Ку, Коњ), *љѡиѡс* (Кл, Мл), *дмиљѡло* му је дѡво (Ст), *шљѡме* (Ст, Ков), на *шљѡмену* (Ков), *завѡљѡло* (Мл, Коњ), *разбѡљѡла* се Рада (Ков), *дѡље* (Мл, Ку), *ѡљѡва* (Ст, Мл, Вр), *самљѡли* (Коњ) (Уп. Прцо, Херц, 66; Вушовић, Херц, 25).

27. нје > ње: оде народ у *ђѡмачкѡ* (Коњ), зна *њѡмачкѡ* (Ку), ја ћу се рај тебѡ *ѡврѡеиш* (Вуч), *засѡлење* се гора (Мл), *вѡлѡ* сам *оглѡдњѡла* (Ст).

Наведени примјери показују да је код сугласника *ѡ*, *д*, *з*, *л*, *н* (и у великој мјери код *с* и *ѡ*) јекавско јѡтовање досљедно спроведено, те се Брозѡвићѡва констатација да је „Ново и најновије јѡтовање проведено практички само уз л и н“ (Боз, Ијешћ, 137) не може прихватити за овај говор. У тузланској области јекавско јѡтовање је присутно у области поред Дрине и међу православцима и муслиманима у источном дијелу области (Брабец, ТО, 60). Брабец је у Кладњу и Гојсалићима регистровао облик *виђѡи* (ТО, 60).

28. У говору Срба Кладња и околине јѡтују се и сугл. групе *дѡј* и *сѡј*, када се нађу испред *је* < *ђ*:

а) *мѡђѡд* (Вуч, Вр, Ков, Ст), *мѡђѡде* јѡдан (Ков), *мѡђѡдѡ* ко пљѡвѡ (Ст).

³² Појава је регистрована и у другим говорима: Вуковић, II-Др., 45; Пецо, Херц., 63; Данило Вушовић, *Диалектѡ источне Херцѡговине*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1927, књига III, 17 (скр. Вушовић, Херц.).

³³ Слично је и у другим говорима: Пецо, Херц., 64; Вушовић, Херц., 17; Вуковић, II-Др., 45.

б) *сѣдок* (свједок — Ку, Вуч), *сѣдочила* (Ков).

Сугласничка група *цвј* се, по правилу, не јотује: *Цвјѣйко* (Ку, Вр), *Цвјѣйков син* (Коњ), *ѣрѣцјѣйѣло* (Ст).³⁵ Изузетак је име *Тѣйко* (Ку).

29. Уснени сугласници се врло ретко јотују по јекавском јотовању. У овом говору не могу се чути примјери: *ѣлѣсма бѣлѣси*, *мѣлѣси*, *вѣлѣра*, *мѣлѣсец*, већ редовно: *ѣлѣсма* (Вуч, Ков), *ѣлѣвѣм ѣлѣснѣ* (народна пјесма), *ѣлѣшѣк*, *ѣдбѣлѣ* (Ков, Ку), *Бѣлѣн* (Ков, Коњ), *Бѣлѣ* (Ков, Ст), *Бѣлѣшницѣ* (Кл, Ку, Ков), *Бѣлѣва* (Коњ, Вр), *Бѣлѣвине* (микротопоним — Ков, Ку, Вуч, Коњ), *мѣлѣшина* (Ков, Коњ), *мѣлѣ* (Ст, Ков, Вр), *мѣлѣри* (Коњ, Мл), *нѣмѣрило* (Мл, Ст), *мѣлѣц* (Кл, Ку), *мѣлѣчина* (Ст, Ку, Ков), *нѣмѣлѣмили* (Вуч, Кл), *нѣмѣлѣшѣна* (Ку, Ст, Ков), *нѣмој'* штѣ *зѣмѣриши* (Ст), *дѣлѣси* (Коњ, Ст), *нѣлѣшѣши* (Ст, Ку, Ков), *вѣлѣшѣла* (Вр), *нѣ вѣлѣрѣј* (Ку), *вѣлѣрѣнѣ* Стјѣпан (Вр, Ст, Коњ), *вѣлѣчѣла* се Мара (Вуч), украду, па велѣ *ѣрѣнѣлѣра* (Вр).

30. Примјери са извршеним јотовањем:

а) *мѣ* > *мѣлѣ*: *гѣлѣмѣло* је свѣ драгу ноћ (Ков), *нѣлѣ вѣшѣ гѣлѣмѣши* (Ст).

б) *ѣлѣ* > *ѣлѣлѣ*: *ѣлѣкѣлѣ* мѣлѣјѣко (Ков), *ѣлѣкѣлѣ* (Ст), *ѣлѣкѣлѣлѣ* меѣна (Нл), *нѣлѣ га вѣшѣ ѣлѣлѣлѣши* (Коњ), *ѣлѣлѣга* (Ку, Ков), *ѣлѣлѣгава* цѣра (Мл), *ѣлѣлѣгаво* лице (Ку).

в) *вѣ* > *вѣлѣ*: *нѣ лѣлѣлѣло дѣбѣлѣдѣ* (Ков), *нѣ мерѣш лѣлѣлѣлѣши*, па ѣто ти (Коњ), *лѣлѣлѣлѣши* (Ст, Ку).³⁶

31. Ново јотовање је досљедно спроведено:³⁷

а) *сѣлѣ + ѣлѣ* > *шѣ*: *лѣлѣшѣ* (Ков, Кл, Вр), *ѣлѣлѣшѣ* (Коњ, Вр, Вуч, Ков).

б) *зѣлѣ + ѣлѣ* > *жѣ*: *лѣлѣжѣ* (Коњ, Ку, Ст, Ков), *гѣлѣжѣ* (Кл, Ст, Коњ).

в) *ѣлѣ + ѣлѣ* > *ћ*: *ѣлѣрѣћѣ* (Ков, Ку, Ст), *бѣлѣћѣ* (Ков), *бѣлѣћѣ* (Ков, Ку, Кл), *кѣлѣћѣ* мѣсо (Вуч).

г) *дѣлѣ + ѣлѣ* > *ћ*: *сѣлѣћѣ* (Вр, Ков, Мл), *ѣ мој рѣлѣћѣ* (Ку), *говећѣ ћѣлѣрѣ*.

д) Јотовање уснених сугласника досљедно је спроведено. Потврду за то налазимо у примјерима: *гѣлѣмѣ* (Ст, Коњ, Вуч), *гѣлѣлѣ* (Мл, Ку, Ков), *сѣлѣлѣ* (Коњ, Вуч), *дѣлѣлѣк* (Ст, Ков, Вуч), *дѣлѣлѣка* (јабука — Коњ, Ст), *кѣлѣлѣ* мѣлѣјѣко (Ков).

ђ) *сѣлѣ + ѣлѣ* > *сѣ*: *ѣлѣсѣ* (Ков, Коњ, Вр, Ку), *ѣлѣсѣ* вѣрѣа (Ков), *ѣлѣсѣлѣк* (Кл, Ков), *ѣлѣсѣк* (Мл, Коњ, Ст), *сѣлѣлѣра* (Ков, Ст), *ѣлѣкѣсѣлѣлѣра* (Ст, Ков), *ѣлѣсѣлѣлѣра* (прекосѣтра — Ст, Коњ), *сѣлѣлѣ* се (Ку), *сѣлѣлѣн* дѣнар (Мл), *сѣлѣлѣлѣ* се нѣшто (Вр), *сѣлѣлѣ* баја (Ков).³⁸

³⁴ Упор. Пецо, Херц., 64; Вушовић, Херц., 15—16; Вуковић, П-Др., 45.

³⁵ Група *цѣлѣ* остаје најчѣшће неизмѣњѣна и у говору Змијања-Драгољѣб Петровић, *Неке особине говора Змијања, Извѣшѣтај о научноисѣтрављѣвачком раду*, Годишњѣк Филозофског факултѣта, у Новом Саду, 1967, књига Х, 566.

³⁶ Код муслимана сам забиљѣжио: *лѣлѣлѣло*, *лѣлѣлѣши*, *нѣ* мерѣ се драга моја, *лѣлѣлѣлѣши* евако.

³⁷ У ијекавскошћѣнавском дијалекту ново јотовање је „најслабије ѣровѣдено код лѣлѣлѣла“ (Броз, Ијѣш., 137). У говору кладањских муслимана: *кѣлѣлѣ* мѣло, *дѣлѣлѣк*, *дѣлѣлѣка*, *дѣлѣлѣ* кѣзе, *сѣлѣлѣ*.

³⁸ Слично је и у другим говорима: Пецо, Херц., 63; Вушовић, Херц., 17; Вуковић, П-Др., 45.

лук (рахатлук — Ст, Ков, Ку), *сӣдӣја* (Ков, Кл), *Файра* (Ков, Вуч).
-х: *ала̄* (Ст, Ков), *ћула̄* (Ков).

Сугласник *x* се често замјењује другим сугласницима.

35. Замјену сугласника *x* сугласником *k* имамо на крају ирјечи у првом лицу једине аориста и имперфекта: *йрѣбик* мотику (Ков), *дѣдок* (Ков, Кл, Ст), не *могок* (Ст), *немак* нѣ динара (Ку), *легок* (Ст, Ков), *слѹшак* (Коњ, Ку, Вуч), *йричак* (Вр, Ков), *наћок* (Ст, Кл, Ков), *дѣбик* (Ст, Вр, Мл, Ков), *шићак* му главу разбит (Ков).⁴¹ Супституцију сугласника *x* сугласником *k* срећемо и у лексеми *Христос* (*Кристос* се рѣдѣ свој браћи Србима) (Ков).

36. Сугласник *g* мјесто *x* срећемо у облицима генитива замјеничко-придјевске деклинације: ја добријег *ѣра̄а* (Мл), *нема̄ бѣлѣг људѣ* (Ст), *како ѣг* нѣје срамота (Ку). У говору источне Херцеговине замјену сугласника *x* сугласником *g* имамо и у интервокалном положају у облицима имперфекта (Пецо, Херц., 74). Слично је и у пивскодробњачком говору (Вуковић, П-Др., 35).

37. Супституцију сугласника *x* сугласником *j* срећемо у примјерима: *Мӣјѣлѣдѣн* (Ку, Кл, Ст, Ков), *мӣјѣлѣскѣ љѣшо* (Мл, Ков), *Мӣјѣјло* (Мл, Ков, Коњ), *нѣјѣов син* (Ст).

38. Сугласник *v* мјесто *x* имамо у сљедећим примјерима: *сѹвојѣран* ти ѣва̄ј љѣмун (Ков), *субѣрак* (Ков, Кл, Ку), *сѹвѣ дрѣво* (Ку), *скѹвѣано* је воће (Вр), *вала̄* му *сӣрѣву* саљевати (Коњ), *бѹва̄* ко мрѣва̄ (Вуч). У наведеним примјерима *v* је добијено фонетским путем. Наиме, губљењем *x* створени су услови за настанак билабијалног *у*, које ће се послѣје развити у лабиодентално *v*.⁴²

Сугласничка група *xv*

39. Група *xv*, не чује се у овом говору. Мјесто ње срећемо сугласник *ф*: *фа̄ла* ти, Матија (Ков), *йофали* га (Ст), *уфа̄иши* је (Мл), *уфа̄ишили* јѣзавца у гвожђа (Ку), *йрифа̄иши* (Ст, Ков, Ку), поред: *ува̄ишили* су га (Коњ), *кѣ* га привати (Ков).

Сугласник *ф*

40. Док у говору источне Херцеговине овај сугласник постоји само код једног дијела становништва (код становника који чувају сугл. *x*) уп. Пецо, Херц., у овом крају сугласник *ф* чувају и Срби и муслимани.⁴³ Дакле, фонема *ф* је стабилна у говору Срба: *сѣфра* (Коњ, Кл, Ст), *фѹрман* (лице које ради са запрежном стоком — Ков, Ку, Кл, Вуч), *фе̄нер* (Ков, Вуч, Мл), ни *фѣринӣѣ* (Вуч), *нема̄ фа̄јдѣ* (Ку), *Фран-*

⁴¹ Тако је и у другим говорима: Пецо, Херц., 73—74; Вуковић, П.-Др., 35.

⁴² Муслимани кладањског краја, иначе, знају и за секундарну употребу сугласника *x*: *хѣно*, *хѣво*, *хѣшо*, *ха̄га*, *ха̄миѣа*, *мѣкко*, *ла̄кко*, *хӣѣ хӣши* (иде, иди).

⁴³ Говор Пиве и Дробњака не зна за употребу овога сугласника (Вуковић, П.-Др., 27).

цўскā (Ку, Ст, Вр), немој да се прāvиш Фрāнцўз (Ков), ирōфесор (Ков, Кл, Ку), Роса Филићовица (Ков), Филип (Ков, Кл, Ку, Коњ), финциāн (Мл, Ст, Ков), Фадил (Коњ, Ст, Ков), Фдча, Фадила (Ку, Мл), Фājко (Ков, Кл), фдс (Ст, Коњ, Ков), фабрика (Коњ, Мл), фишек (Ст, Ку, Вуч), Африка (Ков, —л, Вр), сāн му је на факултетиу (Ков), фārба (Ку, Кл, Ков), фукарa (Ст), фāмелија (Ст, Ков, Мл, Ку).

Парелелну употребу *ф* и *в* имамо у примјерима: кўфер (Ков, Ку, Ст) и кўвер (Вр, Мл), кўфѣрша (Ст, Ков, Мл) и кўвѣрша (Ку), јѣфшиин сѣр (Вуч) и јѣвшине краве (Ков). Код имена Сивѣан, Сивѣо Сивѣанија нема дублета. У лексеми Трѣијун сугласник *ф* супституисан је сугласником *й*, док лексема Шѣијар у овом говору гласи: Шѣфѣијар (Ков, Ку, Мл), Шѣвѣијар (Вр, Коњ, Вуч, Ков), Шѣијар (Кл, Ков, Ст).

Сугласници ч, ћ, њ, љ

41. У изговору ових сугласника нема одступања од норми књижевног језика. Дакле, увијек је: чдек (Ст, Кл, Ков), мājка (Вр, Ку, Ст), ирѣчала ми је (Ст), чārдāк (Ку, Кл, Мл, Вуч), мѣчка (Ку, Ст, Ков, Вр), чѣкић (Вр, Коњ), Пдбрњача (микротопоним у Ковачићима), Грчкā (Ст, Ков, Вуч), чѣкāj (Коњ), идиѣла ми се на грбачу (Вуч), поред: кўћа (Ст, Ков), ндћ, синдћ (Вр, Коњ, Ков), ндћас (Вр) — није то цўнгла (Кл), иāба ти то радѣш (Ст), финциāн (Мл), Ст, Ков), āмица (Вуч, Вр, Ков, Кл), дāица (Ст, Ков, Ку), иѣица (играчка — Ков, Коњ), Цѣиѣоња (име вола — Ку, Коњ, Ков), дѣијак (Ков, Коњ), бѣијак (Вуч, Ков, Мл), дѣи, āиѣија (Ков, Ку), иāмиѣија (Коњ, Мл, Ков), иѣиѣиѣијан (Коњ, Вр), поред: мѣћа (Ст, Ков), Мѣћ (микротоним у Ковачићима).⁴⁴

Сугласник Ј

42. На почетку ријечи *ј* се увијек јасно чује: јўнāк (Ку, Ков, Кл), јāбука (Ст, Кл, Ку), Југослāvија (Ков, Ст), девет Југовића (Вуч), јўиѣрōс (Коњ, Ков), Јāња (Ку, Мл), јāsѣн (Ст, Вуч, Коњ), јарам, јаднијк (Ков, Вр), јārād, Јōка (Вуч, Кл), Јдвāн (Ст, Вр, Мл), јѣијрва (Ст, Коњ, Мл, Ков), јѣдно јāње (Ков).

43. У средини ријечи *ј* се чује:

а) Када се нађе између два вокала задњег реда: Бдјана (Ков, Ку), Рājо (Ков, Вуч), мдја је да знаш (Ку), Сивбја (Коњ, Вуч, Ков), гўја (Ст, Коњ, Ку), лāје иāише (Ку), сўјў ко нѣко (Вуч), дпāсан је Рўјо (Коњ).⁴⁵

б) Иза вокала задњег реда, а испред сугласника: Милбјка (Ку, Кл, Вуч), Радбјка (Ков, Кл, Ку), мājка (Ст, Вуч), иāјна (Вр, Ку), кўйўјше (Вр, Мл, Ков), сāмо ви иѣгўјше (Ст).

⁴⁴ Један дио муслимана чува опозицију тврдог и меког *ч* и *и*, док већи дио мијеша ове сугласника: мājак, ирāћām ти ирāћу, иенћѣр, дѣа, ћāмиѣа.

⁴⁵ Упор. Вуковић, П-Др., 43.

44. Сугласник *j* се добро чује на крају ријечи, иза вокала *a*, *o*, *y*: *ѝричāj* (Ст, Ков, Ку), *знāj* (Ст, Ку), *ѝричекāj*, *ддчекāj* (Кћ), *рāj* (Мл, Вр), *гурāj* (Ст, Коњ), *слљшāj* (Ку, Ков, Ст), *нѣмāj* брѣгѣ (Вуч), *ѝрићерāj* (Ст, Коњ), не *зафркāvāj* (Коњ) — *Ддббj* (Ст, Кл), не *ббj* се сине (Ку), *зāvбj* (Ст, Коњ, Мл, Вр), *нāйбj* коња (Вуч), благо *сѣārбj* мајци (Ков), *ддбар брбj* (Ст) — *лљмљj* ти и даљѣ (Ст), *чљj* (Ку, Ков), *слāvљj* (Вр, Вуч, Кл), не *ашљкљj* дијете (Вр), *ѝрѣкљj* му моитку (Вуч), *зākљj* то за врата (Мл) (види исто Пецо, Херц., 84).

45. Секундарно *j* се јавља између вокала *и* и *о*, с тим да му се артикулација креће од *j* до *и*:⁴⁶ *рāдиjо* (Ст, Вр, Коњ), *ћѣ си бѣjо?* (Вр), *ѝдсиjб* (Вуч, Ков), *крѣиjб* (Ст, Мл, Коњ), *нāмучиjо* (Ку), *нāмјесѣиjо* (Мл), *ддбиjо* (Ст, Ков, Вр), *нāбавиjо* (Ку, Ков), *сākриjо* (Ст, Коњ), поред: *говдрjо* (Мл, Коњ), *врāиjцо* (Ст, Ку), *ддбиjцо* (Вуч), *ѝлāиjцо* (Вр).

46. Сугласник *j* се губи у интервокалном положају, између вокала *о* и *е*: *чдѣк* (Ков, Ку, Кл, Ст, Вуч), *двде* магарāдѣ (Ст), *мде* двце (Мл), *ѝвде jāње* (Ку), *āлā* се *бдѣ* (Коњ), *Рāдивое* (Ст, Ков, Ку), *дбое* (Вр, Ст).⁴⁷

47. *J* се губи у финалном положају у императиву, када се нађе иза вокала *и*: *сѣ*, *Цвѣjо*, *сѣ* (Ков), *ѝи* (Мл, Ков, Ст), *нāѝи* се ти, *нāѝи* (Вр), *ѝрѣбѣ* куком од лѣд (Вуч), сāмо се тѣ *смѣ* (Коњ), *сākрѣ* бруку (Ку). „Ако се нађе између два палатална вокала, *j* се губи и . . . настаје сажимање“, каже Вуковић за говор Пиве и Дробњака (Вуковић, П-Др., 42). Исто је то и у овом говору: тѣ си моj и *бдѣжѣ* (Ков), *чѣ* ти во смѣтā? (Вуч), *нѣчѣ* сине (Вр), *свāчѣ* посо (Мл), *нѣчѣ* (Вуч, Ков, Ку), *нāјвјешѣиj* момак (Коњ), *свѣдно* (Ку).

Сугласник *л*

48. Сонант *л* се чува на крају ријечи у сљедећим ријечима нашег поријекла: *бѣjел* (Ст, Ков, Вр), *дбал* ко леденица (Ку), *кāl* (Ст, Вуч), *ббл* (Вуч, Ст), *ждрāl* (Ст, Коњ, Мл), *нāгал* је прѣвишѣ (Коњ), поред — *кāо* (Ков, Ку).⁴⁸

Л је увијек неизмијењено у финалном положају у ријечима страног поријекла: *амāl* (Кл, Ко), *бāшāl* броj (Ков), *бдкāl*, *āлкобл* (Кл, Ков), *мāршāl*, *генерāl* (Ст, Ку), *āнћел* (Ков, Вуч, Мл), *Арāнћел* (Ст, Ков, Вуч). Исту ситуацију имамо у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 90).

Сугласничке групе *шѣ* и *жд*

49. Срби у Кладњу и околини јесу штакавци. Увијек је: *шѣљцā* ми се (Ст), *шѣѣне*, *шѣѣнāд* (Вр, Ков, Вуч), *гљшѣшѣѣр* (Вр, Ку, Ков, Коњ), малог ми пѣчила *гљшѣѣрѣца* (Ков), *шѣѣѣ*, *шѣѣѣина* (Ст, Вуч, Ков) *ѝдѣ* на *шѣѣакама* (Кл), *шѣѣѣѣѣѣ* ти је он (Коњ), *шѣѣѣдѣ* (Ков, Ку),

⁴⁶ Исту ситуацију имамо у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 85—86), док се у говору Пиве и Дробњака увијек чује пуно *j* (Вуковић, П-Др., 43).

⁴⁷ Упор.: Пецо, Херц., 85; Вуковић, П-Др., 43.

⁴⁸ Тако је и у другим говорија: Пецо, Херц., 90; Вуковић, П-Др., 37.

луд и *йодшѣен* су *йстѣо* (Мл), *йодшѣење* (Ст, Коњ, Ков), *йрѣшѣи* (Вуч, Ков, Вр, Мл), *ојрѣшѣи(x)* нѣге (Вр), шта си се *најрѣшѣишѣо* (Ст), нѣшто вам кѣњ *њѣшѣи* (Ков), *врѣшѣе* мѣмци (Кл), сѣмо ви *врѣшѣишѣе* (Ку).⁴⁹

Примјери са *-шѣиѣ*: *оѣњѣишѣе* (Вр, Ков, Вуч, Ку), *кѣсѣишѣе*, *сѣкирѣишѣе* (Вр, Ков, Коњ), *сѣрѣишѣе* (Ков, Ку), *црѣкѣишѣе* (Ко, Ку, Коњ, Мл, Вр), *Плѣндѣишѣе* (Ков), *йѣгрѣлѣишѣе* (Кл, Ков, Мл), на *кѣћѣишѣи* (Ст), *кумѣјѣрѣишѣе*, *кѣрузѣишѣе* (Коњ, Мл).

У говору тузланске области у наведеним примјерима на западу код муслимана и католика сачувано је *шѣ* (Брабец, ТО, 58). Група *шѣ* се чује и у итеративима и трпним примјерима гл. типа *йусѣишѣи*, *ујѣројѣсѣишѣи*, *крѣсѣишѣи*, у цијелој области, без обзира на вјерску припадност становништва, као и у презентским облицима глагола као што су *искашѣи*, *сѣисѣкашѣи*, *йѣсѣкашѣи* (Брабец, ТО, 58).

У говору српског живља кладањске области имамо увијек групу *шѣ* у презентским и императивским облицима глагола *искашѣи* и *бисѣкашѣи*: *йшѣћѣм*, *бѣшѣћѣм* (Ков, Ст, Мл), што му то нѣ *зашѣћѣм* (Вр), *шѣћѣи*, бѣлан, не стиди се (Вуч).

Ово је аналошки продукт, а никако шѣкавска црта, јер се група *шѣ* у поменути облицима јавља и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 91; Вушовић, Херц., 34).

У итеративима и трпним придјевима имамо колебање: нећу ти *чѣтавог* живота *ојрѣшѣишѣи* (Ков), нѣје ни *кѣрѣшѣен* (Вуч), поред: *зѣмѣшѣено* је вѣлѣ добро (Ку), јеси л *кѣрѣшѣен*? (Ков), свѣ је данас *ујѣрѣојѣшѣено* (Ст). Група *шѣ* у овим примјерима прѣдставља резултат подновљеног јѣтовања.

50. Потврду за групу *жд* срећемо у примјерима: *зѣйѣждѣнѣѣк* (Ков, Ку, Кл), *дѣјѣждѣвнѣѣк* (Ков, Коњ), *дѣјѣждѣнѣѣк* (даждевнѣѣк — Ку, Ст, Коњ), *зѣйѣждѣи* (Кл, Мл), *зѣйѣждѣње* (Ст, Ков), *зѣјѣждѣи* су шуму (Ков), *јѣждѣиће* ми се сѣјѣно (Ку), *јѣждѣи* лампу (Вуч), што се ѣво мѣло *јѣждѣило* (Ков), *мѣјѣждѣина* (Кл, Ков), *мѣјѣждѣишѣа* (Ст, Ков, Ку).⁵⁰

Асимилација сугласника

51. Када се два сугласника неједнаке артикулације наћу у позицији погодној за асимилацију, тада обично долази до њиховог изјѣдчавања. Асимилација је увијек регресивна.

1. *нб* > *мб* — *зѣлѣмѣбѣћ* се смѣтѣ ѣко вѣрата (Ков).

2. *ми* > *ни*: *ујѣанѣишѣив*, сѣла божија (Ков), *ујѣанѣишѣићѣм* ти менѣ (Вуч), поред: *йѣмѣи*, па врати (Ков), *зѣјѣмѣи* (Ст).

3. *ис* > *вс*: *шѣвсѣија* (Вр, Ков, Ку), вѣди тѣ *всѣ* јѣдног (Ков), *всѣно* (Ков, Ку).

⁴⁹ Код муслимана сам забиљежио: *шѣћѣне*, *шѣћѣнѣд*, *оѣњѣишѣе*.

⁵⁰ Вушовић наводи: *зѣјѣјѣшѣи*, *зѣјѣјѣшѣење*, *зѣјѣјѣшѣјѣкѣње* (Вушовић, Херц., 34), Пецо: *зѣјѣјѣшѣе*, *зѣјѣјѣшѣу*, *зѣјѣјѣшѣишѣи* (Пецо, Херц., 92). Ја сам код кладањских муслимана чуо облике: *зѣјѣјѣшѣи*, *зѣјѣјѣшѣнѣѣк*.

4. *иш* > *ви*: *љвшӣ* (Ков, Ку), *немā* је *љвшѣ* данас (Вр).

Струјни сугласници *с* и *з* испред палаталних сугласника једначе се са *ш* и *ж*: *идише* ћу навратити (Ков),⁵¹ *дйго* је *шљѣме* (Ку), ено кошуљѣ на *шљѣмену* (Вр), *шљѣго* (Вуч) . . . ако се Неђо *ражљѣуӣи* (Ков), ево се *ражљѣидӣа* (почиње побољшање времена — Коњ).⁵²

Исто тако, и у санджију долази до изједначавања сугласника:

1. *дк* > *ӣк*: *идӣи комѣн* (Ков), *са̄ће* киша *дӣи* *Кладња* (Вр), *идѣ дӣи кућѣ* (Ку).

2. *дӣ* > *ӣи*: *сакрѣ* се *идӣи* *ӣуӣ* (Мл), *ирѣӣ* *идѣинѣм* (Ков), *ио̄ӣ Пāљуку* (Кл), *ио̄ӣ Побрњачом* (Ков).

3. *дс* > *ис*: *кош суда* (Вуч), *ддӣш* *дӣи сѣна* (Ков), *немāш* *нӣшта оӣи сѣла* *вӣшѣ* (Вуч), *немā* посла *ко̄ӣи Сѹљѣ* (Мл).

4. *сњ* > *ӣњ*: *ш њѣма* (Вуч, Коњ), *ш њѣм* или *ѹ* воду (Ку), *ш њѣм* је *ӣ дāн* *ӣ нѣӣ* (Коњ), *сӣђи* *ш њѣгā* (Вуч).

5. *зњ* > *жњ*: *нѣ мере* *брѣж њѣгā* (Ков), *ӣж њѣг* (Ст).⁵³

52. Дисимилација сугласника

1. *бд* > *вд*: *Авдѹлā(x)* (Ков, Кл, Ку, Вр), *на̄вдāн* (Ст, Ков).

2. *мн* > *вх*: ено је ко *Тāвнице* (Ков), ко да си *бѣјо* у *ӣдāвници* (Ку), *ӣдāвничкā* врата (Ст).

3. *мн* > *мл*: *нис* ти *његова на̄јамница* (Ков), *радѣш* ко *на̄јамлѣк* (Вр), *млѣго* је то (Мл).⁵⁴

4. *мњ* > *мљ*: *сѹмљāм* ја да је *ӣдāкѣ* (Коњ), *дӣмљāк* (Ку, Ков).⁵⁵

5. *ӣк* > *вк*: *клѹвко* (Коњ, Ст, Вуч), *клѹвче* (Вр, Коњ, Ку), *ӣӣвкa* је л *дӣӣвкѣ* кућу?⁵⁶ (Ков), поред: *ӣӣфкa* (Ст), *ӣӣфкā* кућу (Ку).

6. *ӣӣ* > *вӣӣ*: *са̄ће* *евѣѣгача* (мисли се на кишу, која ће падати цијелу седмицу (Коњ), *ѣвӣа* (седмица — Ков, Ку, Мл, Вр).⁵⁷

И у овом говору група *же* > *ре* у презентским облицима глагола моћи: *мѣре* л, *Јѣво* (Ков), *нѣ мере* (Ст, Коњ, Вуч), *нѣ мереш* (Ку, Вуч), *мѣремо* (Коњ, Вт, Мл), *мѣрем* (Ков, Ку, Ст).⁵⁸

Овај говор зна и за примјере са извршеном и за примјере са неизвршеном другом пататализацијом задњонепчаних сугласника: *пиши ма̄јци* (Вр), у *зāдрузи* (Ков, Ку), *сѣн* му је у *вѣјци* (Кл), на *муци* сам ти *вѣлико̄ј* (Вуч), поред: понеси то *сѣки* (Ков), на *вāги* (Мл, Вуч).⁵⁹

⁵¹ Регистровао сам и облике: *идӣиље* (Коњ), *зā* *ио̄ӣљије* (Ков).

⁵² Упор. Пецо, Херц., 95.

⁵³ Тако је и у пивскодробњачком говору (Вуковић, П-Др., 47).

⁵⁴ Особина позната и другим говорима: Пецо, Херц., 97; Вушовић, Херц., 27; Вуковић, П-Др., 39.

⁵⁵ Тако је и у другим говорима: Пецо, Херц., 97; Вуковић, П-Др., 41;

⁵⁶ Појава присутна и у другим говорима: Вушовић, Херц., 27; Пецо., Херц., 98; Вуковић, П-Др., 28.

⁵⁷ Упор. Пецо, Херц., 98.

⁵⁸ Исту ситуацију имамо и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 99).

⁵⁹ Слично колебање срећемо у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 100).

Што се тиче личних имена, ситуација је сљедећа: *Милки* (Вр, Ков, Ку), *Милки* Лазиној (Ков), *Раддојки* (Ков, Ст), *Сџаки*, *Сџанџки* (Ст, Ку, Ков), *Рајки* (Вуч, Ков), *Олги. Јџки* (Коњ, Вуч), *Вељки* (датив од Вељко — Ков, Мл), *Драги*, *Љубинки* (Вр, Мл), *Слободанки* (Ку).⁶⁰

Меџаџеза сугласника

53. Срби сугласничку групу *јр* у неким турским ријечима изговарају као *рј*: *барјам* (Ков, Ст), *барјак* (Коњ, Ков, Ку), *барјакџар* (Вр, Мл).⁶¹

Метатезу сугласника имамо и у примјерима: *одале* (оданде — Ст, Кл, Ков, Вр), *одале* (одавде — Ков, Ку, Ст), *бунарија* (Мл, Ст, Вр), *Калавраси* (Каравласи — црни Власи — Мл, Ков, Ку), поред: *буранија* (Ку, Ков, Вуч), *Каравласи* (Ку, Ков) (види примјере у Т. 121).⁶²

Губљење сугласника

54. Сугласници се обично губе у финалном положају, али често и у другим позицијама.

ис-: *сџј* ко *нџко* (Вуч), *сџе* ко Србин с коца (Ков), *соване* (Вр, Коњ), не *сџ* магарче (Коњ), што га *сџеш* (Ку).⁶³

иш-: *ишца* (Вр, Ков, Ст), *ишче гниездо* (Ку), не *дирāj ишчад* (Ков), што ће ти *ишчија* јаја? (Руч), *деш ишчиџ* млијека (Мл).

ниш-: *шеница* (—л, Вр, Ст, Мл, Ков), ево ти *мара* (мало) *шенишџ* љеба (Вр), *нџма јџш шенице* (Вуч).

иш-: *чџла* (Ков, Кл, Ст, Вр), рој *чџла* (Ку, Вр, Ст), *пџмрле ми чџле* (Ков).

иш-: *џклада* (опклада < обклада — Вуч, Ку, Ков), *џкладили се* (Ст), *џкладићу се с тџбом* (Вр).⁶⁴

-џн-: *јаџе* (Ст, Ков, Вуч), *јаџад* (Вр, Коњ), *јаџења* кџжа (Вуч, Ку), *нџма ништа без јаџеџг мџса* (Ков).⁶⁵

-дн-: Губљење сугласника *д* испред *н* у примјерима као што су *гладно, јадно, једно, гадно* познато је муслиманима овога краја⁶⁶ и Ср-

⁶⁰ У говору источне Херцеговине наилазимо на колебање ових облика са измијењеним и неизмијењеним сугласницима (Пецо, Херц., 100). У пивскодробњачком говору „срџамо и у особеним именима у *дајџ*. и лок. синг. мењање *к исџред* и у *џ иза низлазног акценџа* и *џ иза неакценџованог слога*“ (Вуковић, П-Др., 33).

⁶¹ Исто је и код православаца у источној Херцеговини (Пецо, Херц., 101). Муслимани Кладња и околине ове ријечи увијек изговарају са групом *јр*: *барјам, барјак, Бајро*. Именица *курјак* у њином говору увијек гласи *кџрјак*, а код Срба: *кџрјак* (Ков, Ст, Ку), *кџрјачад* (Ст, Ков, Мл).

⁶² У говору муслимана: *ишџца* (< *ишџца* < *ишџца*), *џџла* (< *џџла*, < *ишџла*).

⁶³ Слично је и у другим говорима: Песо, Херц., 102; Вуковић, П-Др., 27; Броз, Ијешћ., 140.

⁶⁴ Особина позната и другим говорима: Пецо, Херц., 104; Броз, Ијешћ., 140.

⁶⁵ Упор. Пецо, Херц., 103; Вуковић, П-Др., 11.

⁶⁶ Брозовић констатује да „*ијешћ. дијалект не џодноси секвенце д + џ и џ + џ џа елиминаџа секвенџи џк, џс, џш, дн, дџ и дм џма гласовни карактер*“ (Броз, Ијешћ., 140). Код кладањских муслимана: *сџџо, сџџџи* (*исџџо, исџџџи*).

бима у Старичу, Младову и Врановићима. У поменутиим селима чуо сам примејере: *свѣно* је мени, дај ми *јѣно* јање, шта је *јана* (јадна), *слдбоно* ти дођи, јеси л *глана*, *ала* је *џо гано*.

-*дс*- > *шс* > *с*: *ѣреседник* (Ст, Коњ, Кл), *ѣреседниче* (Вуч, Ст, Коњ) је л ти *сиѣн ослуџиџо* војску (Вуч), *џскочи* он свима (Ку).⁶⁷

-*си*̄: оде *мас* у *ѣроѣс* (Ков), *кѣс* му љубим (Ст), *каку кѣрис* има (Кл), *влас* је *влас* (Вр), *чувај час* (част — Ку), *кѣс, дуџнѣс* (Вуч, Коњ), *ѣџс, сиѣрѣс, младѣс* (Ку, Ков), *џѣлѣс* (Кл, Ков, Ку), *јѣданѣс* (Коњ, Мл, Кл, Вуч), *џванѣс* (Кл, Ков, Ст), *ѣринѣс* (Вр, Ку, Коњ, Ков), *чеѣрнѣс* (Ст, Вуч, Кл, Мл), *шѣснѣс* (Ку, Вр), *џевѣшнѣс* (Ст, Мл, Ков), *џѣш* ли *мѣс* *краве* (Коњ), *саѣне џѣс* *волове* (Мл), *нѣмаш ѣѣ сѣс*, *немој ѣџес* *јабуку* *џѣз менѣ* (Ков), *ајмо трес шљиве* (Ст).⁶⁸

-*ши*̄: *ѣриши* (Ков, Ку), *џаде* му *ѣрѣѣри* *љѣљака* (Ку),⁶⁹ *порѣд — ѣма* *ѣрни* *пришт* (Ков).

-*џд*: *џѣтав ѣрџз* (Коњ), *порѣд — ѣрџџд* (Ков, Коњ, Ку, Кл).

Губљење сугласника имамо и у сандхију, у конструкцији број + именица: *ѣѣ куѣа* (Ку), *ѣѣ сиџиѣина* ту *ѣма* (Вуч), *џѣве ѣѣвсиѣа* (Вр),⁷⁰ *порѣд: ѣѣи* *кѣѣа* (Коњ), *није* му *равно џѣвет* *раса* (Ков).

Секундарни сугласници

55. Појаву секундарних сугласника имамо у примјерима: *џрез* (Ст, Ков, Мл, Коњ), *џндѣр* (Ст, Ков, Ку), *џѣљам* (Ст, Вр, Ков, Ку), *скџром* (Вуч, Коњ, Ку),⁷¹ *порѣд: џѣља* (Ков, Кл, Ст), *скџро* (Ков, Вр).

МОРФОЛОГИЈА

Именице

1. Именица мушког рода

56. Именица *раѣи* се често чује и у облику *раѣио* и тада се понаша као именица средњег рода: *ѣз* ово *раѣио* (Вуч), *прџшло* *раѣио* (Коњ), *нико жѣв* не *зна* како ће *ѣи*ти *будуѣѣ* *раѣио* (Мл), *порѣд: џвај* *раѣи* *су* *Руси* *џџбили* (Ков), *прџшли* *раѣи* је *мџџго* *кошто* (Ку).

57. У вокативу једине осјећа се тенденција уопштавања наставка *е*: *ѣзроде* *јѣдан* (Ков), *ѣџде, џраѣиѣе*, (Вр, Ков), *ѣџвере* (Ст, Ков, Ку), *мајсиџоре* (Коњ, Вуч), *наѣредниче* (Кл), *гџспѣн* *каѣѣлѣре* (Вр), *џѣле, кѣѣѣ* (Ков, Ст).

⁶⁷ Тако је и у другим говорима: Пецо, Херц., 104; Вушовић, Херц., 31; Вуковић, П-Др., 32.

⁶⁸ Губљење сугласника *ш* у овом положају срећемо и у другим говорима: Пецо, Херц., 105—106; Вушовић, Херц., 31; Вуковић П-Др., 32.

⁶⁹ Оба примјера срећемо у пивскодробњачком говору (Вуковић, П-Др., 32).

⁷⁰ Појава је позната и другим говорима: Пецо, Херц., 106; Вушовић, Херц., 31; Вуковић, П-Др., 29—31.

⁷¹ Упор. Пецо, Херц., 108.

58. Колебање сам забиљежио код следећих примјера: *јање* (Ков, Мл), *маље* (Ст), *смраде коње* (Ку), (Ков), поред: *јању* (Ст, Ков), *маљу* (Ков, Ст, Вуч), *смраду* (Ку), *коњу* (Ст, Вр).⁷²

59. Код личних имена увијек је *e* у вокативу: *Лазаре* (Ков, Ку, Кл), *Млађене*, *Милане* (Коњ, Мл), *Миломјере*, *Радиславе* (Ков), *Милоше Душане* (Вуч, Коњ., Ков), *Милсаве* (Ков, Ку).

60. Именице на *-ић* имају у вокативу наставак *y*: *e* мој *млађићу* (Ст), *ћe* си ти *свјерићу* (Ков), мој *ноњићу* (народна пјесма), *момчићу* (Ков, Ку, Ст), *шта* те *нема*, *црнковићу* један? (Коњ).⁷³

61. Инструментал јединине често има наставак *ом* и иза палаталних сугласника: *с учишљом* (Ков, Вр, Мл, Вуч), за *јањом* (Ков, Ку), *удри маљом* (Коњ), *кључом* (Ку, Мл), за *коњом* (Вр), поред: за *јањем* (Ков), *кү* *ћеш* *тo* *с коњем*? (Вуч).⁷⁴

Презимена на *-ић* творе инстр. јединине наставком *-ем*: *С Тодоровићем* (Вуч), *с Милешићем* (Ков), *с Миланом Савићем* (Ку).⁷⁵

62. И овај говор зна за остатке старе деклинације именице дан. У називима празника срећемо старе облике генитива и локатива: до *Ђурђева дне* (Ку), *прије Петрова дне* (Ков), до *Никољу дне* (Вуч) . . . *О Никољу дне* (Ков), *О Јовању дне* (Ст, Ков), *О Лучину не* (Ку),⁷⁶ поред: до *Ђурђева дана* (Вуч), *прије Никољдана* (Коњ), до *Јовањдана* (Вуч, Ку), око *Лучиндана* (Ков).

63. Лична имена (двосложни хипористици) на *o* са дугоузлазним акцентом имају промјену именица а основе: *џво Неђе* (Ков), *дај* *то Слби* (Коњ), *Пeри* (Коњ, Ков), *идeм* *од Свeтe* (Ку), *нема* *Тoмe* (Вуч), од *нашeг Вeљкe* (Ст), *Вeљки*, *Неђи* (Ст, Ку, Ков), *Бoжми*, *Дрaми* (Ков, Руч), *поручи* *јoј* *по Млађи* (Кл). Сличну ситуацију имамо у ијекавско-шћакавском дијалекту, мада тамо није страна *o* ддклинација наведених хипокориста (Броз, Ијешћ., 158).

Множина

64. Именице типа *рог*, *бог*, *бег* у множини имају проширење основе уметком *ов*: *засели* *ко бeгови* (Ков), *живe* *ко бoгови* (Ку), *ја кoлики* *су му рoгови* *кум* *им* *те бoгом* (Вр), *стигли* *илyгови* (Мл).⁷⁷

Колебање сам нашао у следећим примјерима: *вyци* (Кл, Вуч, Ков), *рђави знаци* (Коњ), поред: *вyкови* (Ст, Мл, Коњ), *знакови* (Ков).⁷⁸

Код именица са завршенима на *ц*, *ч*, *ш*, *ж* срећемо колебање између уметка *ов* и *ев*: *сиyжови* (Мл, Вуч), *ножови* (Вр, Коњ), поред: *ножeви* (Мл, Ков), *мишеви* (Вр, Ст, Ку, Ков), *сиyжeви* (Ку, Ков).⁷⁹

⁷² Веће колебање срећемо у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 113—115).

⁷³ Тако је и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 115).

⁷⁴ Колебање је присутно и у другим говорима: Пецо, Херц., 116—117; Вушовић, Херц., 36—37; Вуковић, П-Др., 51.

⁷⁵ Тако је и у пивскодробњачком говору (Вуковић, П-Др., 51).

⁷⁶ Када употребљавају имена православних празника, муслимани се обично користе само придевима: *О Миширову*, *прије Петрова*, *О Јурјеву*.

⁷⁷ У пивскодробњачком говору имамо: *бeзи* поред *бeгови* (Вуковић, П-Др., 52).

⁷⁸ Облици *вyци* и *вyкови* напореда постоје и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 118) и говору Пвие и Дробњака (Вуковић, П-Др., 52).

⁷⁹ Упор. Пецо, Херц., 117.

Генитив множине

65. Именица *мјесец* има генитив множине *мјесѐцӣ*: пѐт *мјесѐцӣ* (Ков), ђсам *мјесѐцӣ* (Мл).

Колебање између наставака *а* и *и* срећемо у примјерима: *им̄а* љгаду *мр̄ав̄а* (Ков), *ѡздр̄ав̄а̄*, *мин̄ӯӣа̄* (Ков, Коњ), рјеђе: *мин̄ӯӣӣ* (Мл), *ѡздр̄ав̄ӣ* (Вуч), сйла *мр̄ав̄ӣ* (Ку).⁸⁰

66. Стари облици генитива долазе уз бројеве: ђсам *сѐй̄ѐӣ* (Ков), љгаду *ѡн̄ар̄* (Ст). Тако је и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 119).

Именице средњег рода

67. Именица *дијѐе* има у једнини двојаку парадигму. Код већине представника овога говора у косим падежима срећемо проширену основу: ѐво *ћѐӣѐӣа* (Ков), дај то *ћѐӣѐӣу* (Ку), отишла је *ж* *ћѐӣѐӣом* (Вуч). У Врановићима, Младову и Старичу ова именица мијења се и као село: нуто ђнога *ћѐӣа* (Мл), реци *ћѐӣу* (Вр), *ж* *ћѐӣом* (Ст, Мл, Вр), поред: ѐво *ѡй̄ѐӣа* (Мл), *з* *ѡй̄ѐӣом* (Вр).⁸¹

68. Именице *с* основе *небо* и *чудо*, када имају своје нормално значење мијењају се као именице *село* и *ѡље*: из вѐдра *нѐба* (Ков), тај *чѡда* ствар̄а (Ку), кажу да су гѡре трӣ *нѐба* (Вр). Међутим, чују се и облици са проширеном основом, под условом да наведене именице имају пренесено значење: на *неб̄ѐсима* (Ков), *са неб̄ѐа̄* (Коњ, Ст), вйди ти божӣ(х) *чуд̄ѐа̄* (Вуч).⁸²

69. Именице *јаје*, *бјеланце*, *жуманце* имају у једнини у косим падежима проширење основе: кокошијег *ја̄јѐӣа* (Ков), у *ја̄јѐӣу* (Ку), с̄амо од *жум̄ан̄ѐӣа* (Кл), то је од *бјел̄ан̄ѐӣа* (Вуч). Именице *бјеланце* и *жуманце* имају множинску парадигму као колективне именице на *ад*: мѐтни јѡш двѐ *бјел̄ан̄ѐа̄ѡӣ* (Ст), шт̄а би од ђнӣ(х) *жум̄ан̄ѐа̄ѡӣ* (Ков).

Именица *раме* има проширење основе и у сингуларској и плуралској парадигми: бацају камена *с р̄амена* (Ку), *им̄а* широка *рам̄ена* (Коњ).⁸³

70. Имена младунчади проширују основу на сугл. *ӣ*: ѡд *ја̄ѐӣѐӣа* (Ков, Ст), *ја̄рѐӣу* (Мл), *ӣй̄лѐӣу*, *ждр̄ѐѐӣу* (Ст, Коњ), вйди *финог ӣѡлѐӣа* (Вуч). Ту долазе и именице: *кљусе*, *чѐљаде*, *ајванче*⁸⁴ (домаћа

⁸⁰ Слично колебање налазимо и у другим говорима: Вуковић, П-Др., 52—53; Вушовић, Херц., 37—38; Пецо, Херц., 119).

⁸¹ Овдје се ради о утицају говора муслимана, код којих су ови облици готово потисли облике: *дӣјѐе* (дете), *ѡјѐӣѐӣа* (*дӣјѐӣа*).

⁸² Тако је и у пивскодробњачком говору (Вуковић, П-Др., 55).

⁸³ У говору источне Херцеговине именица *раме-рамо* може да у једнини има промјену као именица *село*, док у множини увијек има проширење основе (Пецо, Херц., 120).

⁸⁴ Упор. Пецо, Херц., 122.

животиња): пџи се љутог чельадеша (Мл), нѐмѧ бџльѐг аџвѧнчѧша (Коњ).

Ове именице имају у номинативу множине наставак *ад* и мијењају се у множинској парадигми као именице женског рода на сугласник: што си отишо *од јарѧди*? (Јов), лако ти је з добрим чельадима (Ку).⁸⁵

Именице женског и мушког рода на -а

71. Вриједно је споменути то да се код појединих личних имена женског рода у дативу и локативу јавља придјевски наставак: реци *Миленџ* (Ков), пошаљи *џо Јеленој џглу* (Вуч), поручила је *џо Дивнџ* (Кл), не вјеруј *мѧћџ* (ов), *нѧ мѧћџ* се кола *сѧмѧ* (Ку).

72. Двосложна лична имена са дугоузлазним акцентом имају у вокативу наставак *о*: *Оло*, *Вѧјо*, *Дѧсо*, *Вѧро* (Ков, Кл), *Крѧсѧо*, *Сѧко* *Нѧдо* (Вуч, Ков), *Зѧро*, *Мѧлко* (Ку), *Рѧдо*, *Пѧѧро* (Ст, Коњ).⁸⁶

73. Вокатив је једнак номинативу код свих двосложних личних имена са краткосилазним акцентом: *Вѧра*, *Олга* (Ков, Кл), *Зѧрка* (Вуч), *Мѧлка* (Коњ), *Бѧрѧа* (Ков, Коњ).⁸⁷

74. Вокатив је једнак номинативу код двосложних имена са дуго силазним акцентом и свих тросложних и вишесложних имена, без обзира на акцент: *Сѧвка* (Коб, Ку), *Вѧнка* (Ков, Ст), *Рѧјка* (Ков, Ст, Мл), *Мѧлџка*, *Рѧдџка* (Вуч, Ков, Коњ), *Милѧна*, *Јеленѧ* (Коњ, Ков), *Вѧдосава*, *Мѧлосава* (Ст, Ков, Вуч).

75. Лична имена на *-ѧца* имају вокатив на *-е*, али често и једнак номинативу:

а) *Вѧриѧце* (Ков, Кл), *Рѧџѧце* (Вуч), *Мѧлиѧце* (Коњ).

б) *Мѧлиѧца* (Ков), *Дѧнѧца* (Ков, Вуч).⁸⁸

Примијетио сам да се други тип вокатива обично употребљава када је у питању дозивање на већу раздаљину.

75а. У генитиву множине наилазимо на колебање код именица код којих треба да се јави непостојано а: *бѧкѧвѧ* (Коњ, Ков), *лѧкѧвѧ* (Вр), код *Локѧвѧ* (Ков), поред: *бѧкви* (Мл, Вуч), *лѧкви* (Коњ, Ст).

76. У овом говору чују се и ријетки остаци старе деклинације у генитиву множине: мѧлго *крѧшѧк* (Вуч), нѐмѧ *јѧбѧк* (Ков), рѧд *гдѧѧн* (Ку), сѧдам *ѧљѧд* (Вр).⁸⁹

77. Именице *рука* и *нога*, у Врановићима и Младову, поред стандардних облика у множини, имају, истина рјеђе, необичне наставке:

⁸⁵ У Ковачићима сам чуо облик *гдѧвѧдѧ-нѧмѧ* Десини(х) *гдѧвѧдѧ*, дошо *си* од *говѧдѧ*.

⁸⁶ Упор. Пецо, Херц., 123.

⁸⁷ Упор. Пецо, Херц., 123.

⁸⁸ Слично колебање имамо и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 123—124).

⁸⁹ Вуковић наводи примјере: *ѧд сѧѧѧѧѧн*, *ѧѧѧ годѧн*, (Вуковић, П-Др., 57), а Пецо облике генитива од именица: *сѧѧѧѧѧина*, *годѧина*, *крѧшка* (Пецо, Херц., 126). Остатке старог генитива имамо и у ијекавскошћакавском дијалекту (Броз, Ијешћ., 157).

шѐс парй нѡгѡвā, вйди му нѡгѡва, нудо му рѡкѡвā, на нѡгувима. Оваква парадигма је обична у говору Бирча на чијој периферији се налазе поменута села.⁹⁰

Именице женског рода на сугласник

78. Именица *маѡи* углавном се не употребљава код Срба, изузев акузативског облика *маѡер* у служби псовке⁹¹, док именица *кѡи* овдје гласи *шѡер*.⁹² била сам *кѡ шѡери* (Вр), ја пошла *сā шѡери* (Ков).

И остале именице женског рода на сугласник имају у инструменталу једине углавном наставак *и*: је л ђво *с мāсиѡи*? (Ков), ђѡеш мѡсо *с кѡсиѡи* (Вр).⁹³

79. У генитиву множине ове именице обично имају наставак *-и*: нйшта без зймскй *нѡѡи* (Ков), ймо је млѡго *шѡѡри* (Лл), стрā(х) ме мртвй(х) *кѡсиѡи* (Ку), нѡмā вйшѡ *кѡкѡшиѡи* (Ст), поред: сломиѡеш ми ђво мāло *кѡсиѡијѡ* (Вр), штā бй *оѡи кѡкѡшиѡијѡ* (Ков).⁹⁴

Замјенице

80. У сингуларској парадигми личних замјеница првог и другог лица нема одступања од књижевног језика: дајте *ми* то дрво (Коњ), то је он дāо *мѡни*, а не *ѡѡби* (Ков), штā је *ѡѡби* данас (Вр). У инструменталу множине сачувани су стари облици: бок *с нāми*, бок *с вāми* (Ков), поред: бок *с нāма* бйѡо и свй анѡели божй (Вуч): поред: *с нāма*, *с вāма* (Ков, Вр, Мл).

Замјеница трећег лица *она* у дативу често има партикулу *зи* дај ти то *нѡјзи* (Ст), кѡ да то *нѡјзи* кажѡ (Ков).

81. У генитиву и акузативу множине осим облика *њиг*: пушти тй *њиг* (Ков), бјѡежи тй *ѡѡ њиг* (Ст) и *њи(х)*: дај ти *њи* вамо (Ку), нйшта *ѡѡ њй* (Вр), имамо и облике: *њија* и *њиа* (> *њиа*: нѡмā *њија* (Коњ), *бѡж њиā* (Вр).⁹⁵

82. Присвојне замјенице: *мој*, *ѡвој*, *свој* имају углавном сажете облике у парадигми: *мѡга* сйна (Ков), *ѡѡѡга* посла (Ст), *мѡме* јāду (Ку) *ѡѡѡме* проблему (Мл), *у мѡм* случāју (Вр), поред: је л то од *мѡјѡг* или *ѡѡѡјѡг* јарма? (Ков).⁹⁶

⁹⁰ Бирач је област у источној Босни, чији обронци допиру до Кладња, на сјеверној и сјевероисточној страни. Гранична мјеста су Врановићи, Младово и Старич.

⁹¹ Исто тако је и у говору Пиве и Дробњака (Вуковић, П-Др., 58), Муслимани Кладња и околине чувају старе облике ове именице: *ѡѡ маѡѡѡѡ*, дај то *маѡѡѡѡ*, *с маѡѡѡѡм*, шта ти ради *маѡѡѡѡ*?, а вокатив је увијек *маѡѡѡѡ* или *маѡѡѡѡ*.

⁹² Код муслимана: *кѡā*, *шѡā*, *хѡā*, *ѡā*, *шѡѡѡ*, *ѡѡѡ*.

⁹³ Слично је и у другим говорима: Пецо, Херц., 128; Вуковић, П-Др., 58.

⁹⁴ Колебање је познато и другим говорима: Вуковић, П-Др., 58, Пецо, Херц., 128.

⁹⁵ Муслимани имају и облике: *ин*, *хин*, за генитив и датив. Упор. Броз, Ијешћ., 158.

⁹⁶ Пивскодробњачки говор не зна за несажете форме (Вуковић, П-Др., 59), док у говору источне Херцеговине постоје и једни и други облици (Пецо, Херц., 137).

83. За означавање посесије у трећем лицу једнине употребљавају се замјенице: *његов*, *-а*, *-о*, *њен*, *-а*, *-о*, *њезин*, *-а*, *-о*: *џво је њена мајка* (Ст), *а шта ће ти њезина марама* (Вуч), *њезин опанак* (Ков), *његов син* (Ку), у *њезиној кући* (Мл), *његовџа сина* (Кл).⁹⁷

84. Показне замјенице у номинативу једнине гласе: *џвај*, поред *џви*, *џај*, поред *џијај*, *џнај*, поред *џни*: *чиј ти е џвај коњ?* (Ков), *џџбар џви гра* (Мл), *џијај* (Коњ, Мл), *ку ћеш с џијим џаволом?* (Вуч), *џнај* ће доћи (Коњ), *дошо џни мџмак* (Ку).⁹⁸ У генитиву једнине увијек је присутна дужина *џвога*, *џџга* (Кл, Ков, Мл, Ст), *џнога* (Ков, Ку, Вуч).

85. Показне замјенице *овакав*, *џака*: *онакав* у номинативу једнине имају облике ном. множине: *ваки*, *џаки*, *наки*: *ваки чџек* (Коњ), *џаки јунак* (Ков), *наки младих* (Вр), поред: *овакав џосо* (Ков), *онакав коњ да цркну* (Ку).⁹⁹

86. Показне замјенице за количину: *оволики*, *џолики*, *онолики* гласе: *волики*, *џолики*, *нолики*: *џолики магарац* (Ков), *нолики труд* (Ку), *џолика брига*, па *ништа* (Ст), *волика жена* (Вр).¹⁰⁰

87. Неодређене замјенице гласе: *накав*, поред *наки* и *неки*, *нека*, поред *нака*, *неко*, поред *нако*: *накав момак* (Коњ), *наки шумар* (Кл), *нака учитељица* (Вр), *нако дијете* (Ку), *неко магаре* (Ков), *нека пура* (Мл), Наравно, чују се и књижевни облици: *некакав љџб је укро* (Вр), *некакво ждрџјело се изгубило* (Ков).

Придјеви

88. Присвојни придјеви од властитих имена *Васо*, *Неђо*, *Рајо*, *Драго*, *Перо*, *Аџо*, *Свејто* и сл. творе се наставком *-ин*: — *Перино* пашче (Вуч), *Рајине* чџзме (Коњ), *з Драгинџм* каџпом (Ку), у *Свејтинџј* кући (Ст). Ови придјеви имају деклинацију само по одређеном виду *Неђинџо* сина (Кл), *Свејтинџм* џетету (Ст), *на Перинџм* коњу (Мл), *Вџљкинџм* шоферу (Ков).

90. Иначе, придјеви одређеног вида имају скоро увијек краће облике у деклинацији *џџбрџг* вола (Ков), *сраџнџг* врџмена (Ку) *лијџјџг* ли џбичаја (Ст), *на џаџренџм* коњу (Мл), у *џџџикџм* послу (Вуч).¹⁰¹

91. Придјеви на *-ов*, *ев*, *ин* имају у косим падежима једнине углавном облике одређеног вида: *маџинџг* сина (Ков), *Перинџг* цуку (пса — Коњ), *на Маџковџм* и *Рајџковџм* пџљу (Ку), *са бџуковџг* листа (Ст), *од џџровџг* и *брџзџџг* дрвета (Вуч).

92. Потврду за парадигму по одређеном виду (осим назива празника — види т. 62). срећемо и у примјерима: *на* *букову* *листу* (Ков), *од џџрова* *пања* (Ку).¹⁰²

⁹⁷ Упор. Пецо, Херц., 138.

⁹⁸ Код муслимана: *џвај*, *џнај*, *џва*, *џна*, *џво*, *џно*. Упор. Брабец, ТО, 64.

⁹⁹ Код муслимана: *џваки*, *џнаки*, *џвака*, *џнака*, *џвако*, *џнако* Упор. Брабец, ТО, 64.

¹⁰⁰ Код муслимана: *џволикџи*, *џвликџи*, *воликџни*, *еволикџни*, *еволикаџки*, *воликаџки*, *џоликџни*. Упоред. Брабец, ТО, 64.

¹⁰¹ Упор. Вуковић, П-Др., 62—64.

¹⁰² Већу заслуженост облика по неодређеном виду имамо у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 144).

93. У инструменталу једине и у генитиву, дативу, инструменталу и локативу множине придјева оба вида, подједнако су заступљени наставци старих тврдих и старих меких основа: *с лџицијем* другом (Мл), *с нџсрейнијем* Неђом (Ков), *ја дџбрије оваџа* (Вр), *на дџбријем* пџрама (Вуч) *с Млџђеновијем* овџама (Коњ), поред: *имџш ли н сат сџви шлџивџ?* (Мл), *дџбри оваџа* (Ку), *у дџбрим* куџама (Ст), *с Мџрковиим* џкуџанима (Ков).¹⁰³

Бројеви

94. Број *један* има цијелу парадигму: *јџднџг* (Ков, Кл, Ст, Ку), *јџднџм* сџну (Мл), *с јџднџим* момком (Вр), *у јџднџм* потоку (Вуч). Од броја *два* чуо сам облике: *чувџј се дџвијџ женџ* (Ков), *дџјџмџ* ћеш дџти ово, а *дџјџмџ* нџкако' (Вуч), *са дџјџмџ* поџо(х) (Вр), *у дџјџмџ* кџцама (Ст),¹⁰⁴ поред: *у дџвије* кџце (Ков), *у дџвије* штџле имџ сто мџтарџ сџјџена (Коњ).

95. Код бројева *џри* и *навише* (често и броја два) за исказивање падежних односа употребљавају се приједлози: *сџ џри* коџа (Вр), *нџмџ тџби нџшта џ џри* кџина¹⁰⁵ (Ст), *са шџс џ џадџ* (Кл), *џ-дџвџ* зла (Ку), *џ дџвџи* куџа (Мл).

96. Уз збирне бројеве, плуралиа тантум долазе напореда у облику номинатива и генитива: *дџвџ рџгџље* (Коњ, Вуч), поред *дџвџ рџгџљџ* (Коњ), *џџџере* вџле (Вр), поред *џџџоро* вџлџ (Мл).

97. Број *два* има бројну именицу *обџјиџа* (Мл, Ков, Кл), *обаџдџ-јиџа* (Вуч, Ков), док број *један* често има облик множине и тада обично стоји уз именице које имају само множину: *јџдне* грџбље (Коњ), *јџдне* сџоне (Вуч), и уз именице које представљају цјелину:¹⁰⁶ *јџдни* џуди *нџ мислџ* тако (Ков), *јџдне* жџне се вџћ бунџ (Ст). Уз именице које означавају цјелину често мјесто броја долази замјеница *нџки*, односно *нџкџ* са истом службом.

Глаголи

Презент

98. Поред старих облика презента *дџу* (Коњ, Ков), *мџгу* (Ст, Ков, Ку) и *мџрем* (Ков, Ку), *мџжем* (Ков.), чуо сам и *вџву* од старих Херцеговки.

99. Глагол *рџћи* има презент: ако *рџкмџм* (Ков), *рџкнџиш* (Вуч, Коњ), *рџкнџ* (Вуч, Кл, Ку, Ков), *рџкнџмо*, *рџкнџише* (Ст, Мл), *рџкнџ* (Ков, Ку). Наравно, овдје се ради о релативној употреби презентских облика. Глагол *моџи*, поред презента *мџрџиш*, *мџре* . . . има и презент по трећој

¹⁰³ У говору источне Херцеговине фреквентнији су наставци старих тврдих основа (Пецо, Херц., 145).

¹⁰⁴ Облике за датив и инструментал знају и други говори: Вуковић., П-Др., 66; Пецо, Херц., 147.

¹⁰⁵ Пецо наводи облике: *џрџма*, *џрџима* (Пецо, Херц., 147), а Вуковић — *џрџма*, и то само уз замјенице (Вуковић, П-Др., 66).

¹⁰⁶ Тако је и у пивскодробњачком говору (Вуковић, П-Др., 66).

врсти: ако *мдгнѐм*, ёто мѐне тãмо (Ку), чим мдгнѐш, тй дођи (Ков), кад нѐ *могнѐмо* пйти бдље да нас и нѐмã (Вуч), купите то ако йкãко мдгнѐше (Коњ). И овдје се ради о релативној употреби презентских облика.

О презенту од глагола *ићи* в. т. 32.

100. Глаголи на *-авати* обично имају презент по шестој врсти: *зафр̀кавãмо се* (Коњ), *йрейр̀ичãвã* (Ст), *кд те издр̀жãвã* (Мл), *йрейрдãвãмо* (Коњ, Ков), поред: *пдшто дãјеш тѐлãд?* (Ков), Рус нйкад не издãје (Вр).¹⁰⁷

101. Глаголи *куйати*, *дозивати*, *сазивати* и сл. имају увијек презент по шестој врсти: *ддзйвãм* (Ков, Ку), *сазйвају збдр* (Вуч), *немој да йг изãзйвãш* (Ст).¹⁰⁸

У овом говору глагол *йкãиш* има презент само по шестој врсти: *йкãм* (Ков), *йкãју* й дãн й ноћ, шта то *йкãш?* (Ку).¹⁰⁹

102. Глагол *биш* има презент *будѐм* (Ст, Ков), *будѐш* (Коњ), *бйдѐм*, *бйдѐше* (Ст, Ков, Ку), *буднѐмо*, *буднѐше*, *бйднѐше* (Ст, Вр), *бйнѐ*, *бунѐм* (Мл, Вр).¹¹⁰

Нијесам регистровао наставак *у* у трећем лицу множине презента глагола седме врсте, већ само: *ддлазѐ* (Ст, Ков, Вр), *радѐ* (Мл, Вуч), *жйвѐ* (Мл, Ков, Коњ), *бдлѐ* ме ндге (Ку).

Имйератиш

103. Заповједни начин за прво лице множине твори се тако што се везник *да* комбинује са презентским обликом глагола који се мијења, а оваква блага заповијест појачава се рјечцом *ãде*: *ãде да кдсимо* (Ков), *ãде да йдѐмо* (Коњ), *ãде да сйãвãмо* (Ку).¹¹¹

104. Самосталну употребу императива у овом лицу забиљежио сам у примјерима: *йожу̀римо*, сã ће кйша (Ков), *ãјмо* у Кладањ (*хајдемо*, *идимо* у Кладањ — Ку), *ãјмо* у шуму (Ков), *ãјмоше*, *вãкат је* (Вуч). Остали облици императива глагола *ићи*: *иди*, *идише* (Ст, Ков, Ку), *ãјше* с мйлим бдгом ка сте такй (Ков), *йћи*, *йћише* (Вр, Мл).¹¹²

105. Глаголи типа *йѐћи*, *рѐћи* имају императив: *рѐци*, *йѐцише* (Вуч, Ков), *рѐци*, *Сймо*, да ћеш доћи (Ст), *бãци тај кãмѐн* (Мл).¹¹³

106. Глаголи као што су: *дозйвати*, *йрозйвати*, *сакуй̀љати*, имају императив: *ддзйвãј* (Кл, Ков, Ку), *йрдзйвãј* (Вуч, Мл), не *йрдсийãјше* то садã (Ков).¹¹⁴

¹⁰⁷ Брововић каже да глаголи на *-авати* у ијекавскошћакавском дијалекту имају презент *-ãјѐм* (Броз, Ијешћ., 159). Тако је код муслимана овога краја: *зафр̀кајѐм*, *зафр̀кајѐш*, *уйройашићãјѐ*.

¹⁰⁸ У говору источне Херцеговине ови глаголи имају презент и по петој врсти (Пецо, Херц., 151)

¹⁰⁹ У говору источне Херцеговине овај глагол има презент по четвртој, петој и шестој врсти (Пецо, Херц., 151), а у пивскодробњачком увијек по петој врсти (Вуковић, П-Др., 68).

¹¹⁰ Код муслимана је углавном само: *бунѐм*, *бунѐ*, *бунѐм*, *бйне*, *бйнѐш*, *бйнѐмо* . . .

¹¹¹ Тако је и у пивскодробњачком говору (Вуковић, П-Др., 69).

¹¹² *Ићи* се чује и у говору источне Херцеговине, (Пецо, Херц., 152).

¹¹³ У говору источне Херцеговине срећемо облике: *исйѐчи*, *обучи*, *рѐчи* и сл., (Пецо, Херц., 152).

¹¹⁴ У говору источне Херцеговине ови глаголи имају у имперфекту двојаке облике: *дозйвãји*, *узймãји*, поред: *не ддзйвãј*, *заузймãј* и сл. (Пецо, Херц., 152).

107. Вуковић наводи у пивскодробњачком говору рјечце: *дѣла* и, рјеђе, *ѣла*, *дану*, *ану*, *ну*, као средства за ублажавање заповијести. Рјечцама *дану*, *ану* и *ну* додаје се рјечца *дер* (или *де*), опет у служби ублажавања заповијести.¹¹⁵

У вези са наведеним рјечцима, у кладањском говору имамо следећу ситуацију. Рјечца *дѣла* (никада *ела*) употребљава се у случају поновљене заповијести, као опомена да се захтијевана радња мора извршити: *дѣла*, *јѣди* вѣћ једном (Ков), *дѣла радити*, *дѣла ући* (Коњ).

Чује се *нудѣр*, али у смислу *дај* или *види* (гледај), и то увијек самостално: *нудер'* — значење јој се одређује према контексту: *нудѣр ми то* (дај ми то — Коњ), *нудѣр тучѣ* (види туче, бију се — Ст).

Рјечце *дер*, *де* (и *дера*) врло су фреквентне и додају се облицима императива да ублаже заповијест: *дајдѣра* ми то (Коњ), *ѿожуридѣ* (Вуч), *доћидѣ* ма́ло ранијѣ (Кл), *наћидѣ* ка́мѣн (Ст), *ѿовуцидѣ* ми *дрѣа* (Мл).

У другом лицу множине рјечца *де* убацује се међу основу и наставак: *дајдѣше* (Ков, Ку), *ѿомдзидѣше* (Коњ).

Имперфект

108. Овај говор готово да и не зна за употребу имперфекта. Регистровао сам само два примјера од глагола хтјети: *шћак* му главу разбит (Ков), *шћак* ти доћ (Ку).¹¹⁶

Аорист

109. За разлику од имперфекта, аорист је у овом говору врло фреквентан: *ѿа́док* на сре́д лѿвадѣ и *слѣмик* руку (Ков), *дѣбик* (Мл) (види примјере у § 35), *ѿрѣше* тѣ, Јово, ко нѣко твој (Кл), *сѣаде*, *ѿсѣаде* (Коњ, Вуч), *говѣрисмо* (Ку), *исѣричасѣ* (Вр), *ѿаба радисмо* (Ст), *нѣмасмо* ни парѣ (Вуч), бѣгами тѣ не *доће* (Ков), *не наћоше* они говеда (Ст).

Инфинитив

110. У Младову и Врановићима чује се инфинитив без *-ѣи*: ајмо се *куѣа*, немој ми *ѿрича*, немој *оѣи́ска*, мѣре л се *ћушка*, немој се *гура*, морам га *чека*, немој се *мѣчи*, ајмо *ради*, не мере се *ѣчи*.¹¹⁷

Иначе, напоредо се употребљавају краћи и пуни облици инфинитива глагола и на *-ти* и на *-ћи*, с тим да су краћи облици чешћи: *оћеш доћ* (Вр), *нѣмој се ѿграѣи* са својом главом (Ку), *радиѣи*, *ѿрачаѣи* (Ков, Ст), *разговараѣи* (Ст), *зайвараѣи* (Вуч), поред: зар ћеш му *ѿричаѣи* (Вуч), ја ћу *доћи*, па ћеш *ѣи* онда отићи (Ков).

Глаголски придјев

111. Глаголи прве и четврте врсте творе придјев трпни само наставцима *-н*, *-на*, *-но*: нѣје *ѿдзѣан* (Вр), је л *ѿрѣзѣан ѿглазник* (Ку), то је *добијѣно* на лутрији (Кл), *ѿрѣђѣн* ко пашче (Мл). И глаголи пете врсте творе трпни придјев на исти начин: *рѣзѣно* је једном (Ков), *зайѣсѣно* је тѣби (Коњ).

¹¹⁵ Вуковић, П-Др., 70.

¹¹⁶ Имперфекат се боље чува у пивскодрбоањачком говору (Вуковић, П-Др., 71) и у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 153). У ијекавскошћакавском дијалекту имперфекат „није ни издалека онако чест као у говорима херцеговачког типа, али је знатно чешћи него у говорима западно од Босне и није као тамо сведен на *биѣи* и окамењене примјере из фолклорне књижевности“ (Броз, Ијешч., 159).

¹¹⁷ Појава је позната говору Црмнице — Бранко Милетић, *Црмнички говор*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1940, књига IX, 558—561.

112. Колебање између наставака *-н* и *-и* имамо код глагола шесте врсте: *ће* она удата (Вр), прџдато је свѐ (Ков), ђвце су прџдане (Ку).¹¹⁸

113. Глаголи: *довесити*, *весити*, *носити* имају трпни придјев *довџен* балван (Вр), је л жито донешено? (Ков), нџшено, нџшена (Ков, Ку, Ст), поред — *извезена* марамица (Вуч).¹¹⁹

Глаголски ѝрилози

Глаголски ѝрилог ѝрошли

114. За глаголски прилог прошли чуо сам примјере од глагола: *рећи*, *видјети*, *бити*, *ићи*: магарче један, нијком нѐ *рекавиши*, штџо си то рѐко? (Ков), стџоко једна, нијком нѐ *рекав*, кажѐм ти ја нѐму (Вуч), даџо би му шѐр не *виђавиши* момка (Ст), тџи си то купијо и не *виђавиши* дџо тада вола (Коњ), *идшав* Кладњу има једна пећина (Ков). Прилог *ишав* (пошам) све више се осјећа као приједлог *ѝрема*. Примјери за прилог прошли од глагола *бити*: он ће доћи, нѐ *бивиши* да је заборавио (Ков), дађу ти то, не бивши да заборавиџм (Вуч) долазе само у условним реченицама и немају праву службу глаголског прилога.¹²⁰

115. Глаголски прилог садашњи је врло фреквентан у овом говору: црко(х) *радећ* (Ст), сломик се *ѝрчећ* (Вр), поред: он ће и умријџти *радећи* на путу (Ку), оно дијете ће црћи, *дџрући* се (Мл), *бјџежџи* (Коњ), *ѝрајџџи* (Ков, Ст) и сл.

Сложени глаголски облици

Фуѝур

116. Ако се енклитика помоћног глагола хтјети нађе иза глагола који се мијења, без обзира на то да ли се завршава на *-ти* или *-ћи*, имамо футур као прост глаголски облик: *доћу* ја (Вр), *исџећи* ти пићу (Ков), *рећу* (Ков, Ку, Мл, Коњ), *добџићеш* ти свѐ (Коњ), *дођераћѐ* (Ку, Ст) и сл.¹²¹

Примјери са пуним инфинитивом: ја ћу *доћи*, па ћеш ми *рећи* штџа ћемо *радиити* (Ков), џћеш ли већ једном *џсџајати* (Ку). У овој позицији (тј. када се енклитички облик глагола хтјети нађе испред инфинитива) напоредо са пуним среће се и крњи инфинитив: ка ћеш *доћ* бџлан? (Кл), сутра ћу се *јавиити* (Ков), нећеш ти мѐни стално ѝсто *ѝричаити* (Мл).

¹¹⁸ Више колебања имамо у говору источне Херцеговине (Пецо, Херц., 158). Напоредну употребу наставака: *-н*, *-на*, *-но* и *-и*, *-ија*, *-ија*, шта ивше тенденцију потискивања наставака: *-н*, *-на*, *-но* имамо у говору кладањских муслимана: *раџбиити ѝнџџер*, *ѝрџвиити* кућа, *ѝрџлиити* вино.

¹¹⁹ У пивскодробњачком говору: *донџшен*, *однџшен* (Вуковић, П-Др., 73), али: *мџзен*, *вџзен* (П-Др., 74). У говору источне Херцеговине: *донџшен*, *довџшен*, али и *довџзен* (Пецо, Херц., 158).

¹²⁰ Пецо у говору источне Херцеговине региструје само *рџкавиши* (Пецо, Херц., 158), док у пивскодробњачком имамо: *рџкав* и *рџкавиши* (Вуковић, П-Др., 73).

¹²¹ Упор.: Пецо, Херц., 155; Вуковић, П-Др., 75.

Фуџур II

117. Често се чују конструкције презента глагола бити + глаголски придјев радни: ако *бӯдѣ ишӯ* купиће њ тебѣ (Ку), кад *бӯдѣ ддишӯ*, нека ми се јавѣ (Вр), ако *будѣ њмо*, дај њ мени ма̀ло (Коњ), ако *бӯду ишӯчәли* стѣћѣ на вријеме (Коњ).

118. Презент свршених глагола има службу егзактног футура: ако *нѣ доћѣ*, нѣком нѣшта (Вуч), ако *нѣ доћѣ* мртав је (Ков), кад *ирићѣ ишѣ* га удри (Кл), ако *иусѣишѣ* близу, свѣ је пропало (Ку).

Плускамѣрфекаѣи

119. Твори се од перфекта глагола бити и радног придјева: ја *бѣѣо*, *ддишӯ*, а његә нѣмә (Ст) алә смо *бѣли идранили* (Коњ), мѣ *бѣли идишли* код вәс (Мл), ја *била сѣшила* (Ков).

Регистровао сам само један примјер са конструкцијом бјеше + радни глаголски придјев — *бјеше рѣдила* гѣдина ко нѣкад (Ков).

Поѣнцијал

120. Потенцијал се твори као и у књижевном језику, с тим да је би уопштено за сва лица и једине и множине: ја *би вәлә ддишӯ* (Ст), *и* ја *би* ти у армију, брале (нар. пјесма), *тѣ би* то *иридәла* (Вуч), он *би* ме *сјасијо* (Ку), ми *би идишӯ* да нѣ *би* Јокѣ (Ков), *ви би ишӯ* *и* даљѣ *сѣјәли* (Вр), они нѣкад *не би знәли* шта је то зло (Мл).¹²²

Прилози

121. Прилози за мјесто: *вѣди*, *нѣди* (Вр, Ков, Ст), *ѣвди*, *ѣнди* (Ст, Ков, Ку), *вѣде*, *ѣнде* (Вуч, Коњ, Мл), *ишӯј*, *ишӯди*, *ишӯде* (Кл, Коњ, Вр), *свәћѣ*, *свәгди* (Вуч, Ков), *ѣвудијѣ*, *ѣнудијѣ* (Мл, Коњ), *вәмо*, *ишәмо*, *ѣнамо*¹²³ (Ст, Коњ, Вуч), *вәмокә*, *ишәмокә*, *ѣнамокә* (Мл, Ст), *ѣшлѣ* *ѣшлѣна*, *ѣшлѣн* (Ков, Коњ), *ѣздѣ*, *ѣздѣ*, *ѣдѣздѣ* (Коњ, Кл, Вуч), *ѣдрәм*, *ѣдљом* (Ку, Ков, Ст, Коњ), *ѣзгѣ*, *ѣѣзгѣ*, *ѣзгѣр* (Коњ, Ку, Ков), *ѣклѣн*, *ѣклѣ* (Вр, Кл).¹²⁴

122. Прилози за вријеме: *ишӯира* (Ков, Ку), *ишӯиру* (Ст, Ков), *ишӯвечѣ*, *ишӯвечѣ* (Ст, Коњ), *ишӯрѣкләни*, *ишӯрѣкләни* (Ку, Коњ), *ѣндә*, *ѣндәк*, *ѣндәр* (Ков, Вр, Вуч), *ѣнәскѣ* (Вуч).

123. Прилози за количину: *сѣлу* (Ков, Вуч), *мәра* (мало — Вр, Мл, Ст), *ишӯмәра* (Вр, Ст).¹²⁵

Прилози за начин: *ѣрѣже бѣље* (Ков, Коњ), *ѣдјѣднѣм*¹²⁶ (Кл, Ков) *ишӯѣсе* (Ст, Ков).

124. У вези са везницима може се констатовати да у овом говору имамо везник турског поријекла *јә* : *јә* жена, *јә*, син (Вуч), Ту је и везник *јәл* : *јәл* ми то дај, *јәл* ћу те тужит (Коњ).

У Врановићима, Младову и Старичу врло је фреквентна рјечца *јәко*. Ово је утицај говора Бирча.

¹²² У говору муслимана: *ми бисмо ддишли*, *ѣни бисмо дәли*.

¹²³ *ѣнамо* < *ѣнамо* је опште ијешѣ. особина (Броз, Ијешѣ., 134).

¹²⁴ Муслимани употребљавају прилиогѣ: *ѣмгор*, *ѣшмгор*, *ѣмдол*, *ѣшмдол*, *ѣмгор* и сл.

¹²⁵ Овдје се огледа утицај говора Бирча.

¹²⁶ Код муслимана и *ѣдјѣднѣ* (*ѣдјѣдном*).